

Kampen for Ædruelighed

ANALYSE AF AFHOLDSBEVÆGELSENS KLASSEMÆSSIGE
REPRÆSENTATION OG POLITISKE INDFLYDELSE I DANMARK

Modul L
Kandidatspeciale

Kristoffer Kornum - 20155666

Vejleder: Poul Duedahl

Aalborg Universitet
Historie

Resume

This master's thesis aims to explore the representation of the working-class in the Danish Temperance Movement, more specifically the Independent Order of Good Templars (I.O.G.T), and examine how this representation influenced the collaboration with the Workers Movement, mainly focusing on the political reception of temperance values in the Social Democratic Party. The analysis will furthermore be focusing on how the Temperance Movement tried to propagate their desire for a stricter alcohol policy including the wish for prohibition and how this influenced the Parliament's alcohol policy-making from 1880 to 1924.

The first part of the analysis is methodologically designed as a case study examining the class distribution of members in the I.O.G.T lodge "Morgenrøden" located in Aalborg. The analytical and hypothetical parameters of the case study are based on earlier research regarding this topic and the study will serve as a further contribution to the claims put forward about the class background regarding the members of the Temperance Movement in the newly industrialized cities in Denmark at the beginning of the 1880s. The analysis will discuss the arguments put forward about the purpose of the I.O.G.T lodges: Was it a disciplinary agency dominated by small-business owners or did the working-class become members to gain more self-discipline to cope with the changing structures of society?

The second part of the analysis concerning the alcohol policy-making and the public debate about prohibition will be based on data from newspapers and published negotiations from the Danish Parliament. This part of the analysis is derived to take a closer look at the political discussions related to prohibition, alcohol consumption, and its negative effects on the lower classes of the Danish society. The historical analysis is supplemented with sociological theories related to class analysis and theories about the American Temperance movement to apply a broader perspective concerning the historical narrative of the activities of the Danish Temperance Movement.

The thesis claims that the Temperance Movement located in the industrialized cities not exclusively was a class disciplinary community, but should be seen more as a working-class community where members could achieve an economical safety net and obtain more respectable living conditions. The democratization process in Denmark also created an opportunity for the Temperance Movement to aspire for more political influence and the fight for sobriety echoed with the desire of the Social Democratic Party to improve working-class conditions. The sobriety values proposed by the Temperance Movement gained in the period acceptance from the lower house in the Danish Parliament, but the conservative dominated upper house was more sceptical about making legal measures restricting the accessibility of alcohol. A compromise was made between the two houses resulting in the Pub-act

(Bevæarterloven) from 1912, which became a small victory for the temperance members of Parliament, but the more radical part of the Temperance Movement still demanded a political move towards national prohibition. To protect Denmark from grain shortage under the First World War the government decided to legislate a three-week long prohibition on distilled spirits, and a wartime optimism spread between prohibitionists. The movement's fight for a permanent prohibition triggered a counter-motion in the form of The Defenders of Personal Freedom (Den Personlige Friheds Værn). The conflict should not be regarded as a dispute over the harmful effects of alcohol, but a conflict based on the concerns about the legal restrictions on personal freedom. Permanent prohibition never got the necessary political support and the prohibition movement could only find support regarding making smaller local prohibitions along the sparsely-populated countryside. The Danish Alcohol politics remained on a relatively liberal foundation in comparison to the other Scandinavian countries, and with the political focus on making higher taxes on distilled spirits instead of moving towards prohibition conflicting with rights of personal freedom, the Danish way to sobriety was finally secured.

Indholdsfortegnelse

1. Indledning	5
<i>1.1 Problemstilling</i>	6
<i>1.2 Afgrænsning</i>	8
<i>1.3 Problemformulering</i>	8
2. Begrebsafklaring	9
<i>2.1 Befolkningsgrupper</i>	9
<i>2.2. Afholdsbevægelsen - Danmarks Afholdsforening, I.G.O.T og N.I.O.G.T</i>	10
<i>2.3 Arbejderbevægelsen</i>	12
3. Problemstillingens relevans	14
4. Forskningsdiskussion	15
5. Teori	21
6. Metode	26
<i>6.1 Analysestrategi</i>	26
<i>6.2 Kildepræsentation og kildekritiske overvejelser</i>	28
7. Analyse af problemstillingen	31
<i>7.1 Casestudie af I.O.G.T logen Morgenrøden</i>	31
<i>7.2 Analyse af afholdsbevægelsens begyndende politiske indflydelse og samarbejde med arbejderbevægelsen</i>	39
<i>7.3 Analyse af Rigsdagens stillingstagen til Beværterloven</i>	48
<i>7.4 Analyse af kampen for et endegyldigt forbud</i>	51
8. Teoretisk diskussion af problemstillingen	61
9. Konklusion	65
10. Litteraturliste	67

1. Indledning

” (...) der skal ikke staa Kamp om Afholdssagen. Lad der staa Kamp om Arbejderbevægelsen, om Socialismen, mens Afholdsbevægelsen skal være som den blide, kloge, skønne Kvinde, som vi Alle tilbeder, og hvis Billede derfor gror i Sindene.” - H.P Hansen, journalist og socialdemokratisk folketingsmand.

Moderniseringens vinde blæste for alvor ind over Danmark i sidste halvdel af det 19. århundrede, og tiden var kommet til et opgør med de traditionelle samfundsnormer og etablerede magtstrukturer. Bønderne og arbejderne ønskede at blive hørt for på den baggrund at gøre op med borgerskabets enerådige autoritet over de samfundsmæssige beslutningsprocesser og erstatte den med demokratiske rettigheder, som skulle favne samfundets udvikling. Flere kampe skulle se dagens lys i skyggen af moderniseringens tiltagende indflydelse, og omdrejningspunktet for én af disse kampe skulle blive alkohol. De industrialiserede byers befolkningsvækst gjorde alkoholforbruget tydeligere i bybilledet, og som modstandere stod nu afholdsbevægelsen klar til kamp for at komme drikfældigheden til livs. I kampen for ædruelighed forsøgte afholdsbevægelsen at udbrede budskaber om alkoholens skadelige virkninger, ikke blot på individet, men ligeledes på familien som helhed og de fremtidige generationer. Afholdsbevægelsen spredte sig i løbet af 1880'erne til det meste af landet med hensigten om at skabe et alternativ til værtshuskulturen, og de nyoprettede afholdsforeninger - og loger blev steder, hvor de drikfældige borgere kunne møde forståelse for deres misbrug og med fællesskabets opbakning forsøge at forbedre sine levevilkår.

I de større industrialiserede byer vandt afholdsbevægelsens agitation især indpas hos den voksende arbejderklasse, og der kan registreres et betydeligt medlemsoverlap mellem afholdsbevægelsen og det socialdemokratiske parti. Som vist i det indledende citat af socialdemokrat H.P Hansen, høstede afholdssagen sympati blandt den voksende venstrefløj i dansk politik. Men det stod samtidig ubesvaret hen, hvor meget afholdsbevægelsen direkte skulle og kunne blande sig i de konkrete politiske spørgsmål. Med ægteskabelig metaforik gør H.P Hansen det klart, at der i kampen mod den generelle sociale armod skulle skabes en arbejdsfordelingen mellem de to bevægelser for på den måde ikke at skade afholdsbevægelsens virke eller tynde socialismens udbredelse. De gode aspekter ved ædruelighed var ikke stridspunktet, men der herskede dog tvivl om udførelsen. Kampen *for* ædruelighed blev ligeledes en kamp om den rette vej til ædruelighed.

Dette projektet har til formål at belyse de kampe rundt om den generelle kamp for et mere ædrueligt Danmark. Projektet vil derfor have et analytisk fokus, som kan skabe en yderligere forståelse af, hvorfor afholdsbevægelsen skal medregnes som central skikkelse blandt samfundets andre folkelige bevægelser i perioden. Projektet vil analysere afholdsbevægelsens virke i Danmark ud fra tre perspektiver.

Først vil den klassemæssige repræsentation i Danmarks afholdsloger blive belyst ud fra et casestudie af afholdslogen ”Morgenrøden” i Aalborg. Dernæst vil projektet se nærmere på afholdsbevægelsens forhold til arbejderbevægelsen, og ydermere vil afholdsbevægelsens indflydelse på de alkoholpolitiske tiltag i Danmark blive belyst i perioden fra 1880 til 1924. Projektet vil til sidst berøre afholdsbevægelsens partvise transformation til en forbudsbevægelse, hvor et totalforbud mod alkohol nu blev endemålet.

1.1 Problemstilling

Kampen mod det høje alkoholforbrug i Danmark havde sin start i sidste halvdel af 1800-tallet. Afholdsbevægelsen havde sit udspring i Amerika og blev i løbet af 1800-tallet en indflydelsesrig bevægelse i alle de nordiske lande. Afholdsbevægelsens tiltagende indflydelse fik den betydning, at flere nordiske lande fik et længerevarende forbud mod alkohol i starten af 1900-tallet, dog på nær Danmark. Men ikke desto mindre har afholdsbevægelsen været stærkt repræsenteret i dansk regi, hvilket både var i religiøse, arbejder – og politiske kredse. ”Ædruelighedsspørgsmålet” blev i tiden omkring århundredeskiftet en mere etableret sag for afholdsbevægelsen i Danmark, og i takt med denne udvikling kom ønsket om et reelt forbud også på tale i de danske afholdskredse. Forbudstanken fik dog en blandet modtagelse fra dele af afholdsbevægelsen, da den direkte politiske indblanding for visse medlemmer var uden for det grundlag, bevægelsen originalt havde bygget deres virke på. Der var i mange kredse en uforståenhed overfor målet om et forbud, men for dele af afholdsbevægelsen var dette et nødvendigt middel til at skabe bedre vilkår for de mindre bemidlede grupper i det danske samfund. Dette skabte en modstand og blandt dem står klartest Den Personlige Friheds Værn (DPFV), der ikke så et forbud nødvendigt for at komme den sociale armod til livs. Et forbud, ikke blot mod alkohol, var en forgribelse på vigtige frihedsrettigheder, som var essentielle for et frit samfund fortsat kunne eksistere i Danmark.

Som det har været tilfældet i de nordiske lande og Amerika, har ædruelighedsspørgsmålet været uundgåeligt som politisk emne, da drikfældigheden kom under stærkt bevågenhed for sin negative indflydelse på de nederste klasser i samfundet. I Danmark tog bl.a. Socialdemokratiet afholdssagen til sig og oprettede i partiet en afholdsforening, der skulle forene politiske arbejderinteresser med ønsket om et ædrueligt Danmark. Afholdssagen blev på flere punkter en arbejdersag, og dette cementeres med et øget samarbejde mellem afholdsbevægelsen og arbejderbevægelsen. Dele af projekt vil i den forbindelse fokusere på, hvordan disse to sager blev forenet på baggrund af flere overlappende interesser i at forbedre arbejderklassens levevilkår. Det kan diskuteres ud fra tidligere forskning, om arbejderklassens store tilstedeværelse i afholdsbevægelsen gjorde bevægelsen til disciplineringsagent med formål om at påføre småborgerlige normer, eller om medlemsskabet blot var led i en aktiv søgning efter selvdisciplinering i

kraft af skiftet til den kapitalistiske samfundsstruktur. Analysen i projektet vil tage hypotetisk afsæt i den tidligere forskning fremsat af historikerne Poul E. Porskær Poulsen og Sidsel Eriksen, der begge har beskæftiget sig med, hvordan arbejderbevægelsen og afholdsbevægelsen kæmpede side om side mod drikfældigheden i Danmark. Der ses dog en uoverensstemmelse i forhold til, om dette enten kan ses som værende en tendens, som beskriver en arbejderklasse, der blev udsat for en ovenfra tvungen disciplinering, eller om der i højere grad var tale om selvdisciplinering.

Projektet vil adskille sig fra den tidligere forskning på baggrund af en anderledes teoretisk tilgang til emnet med inspiration fra amerikanske historikere og sociologer. De inddragede amerikanske historikere og sociologer har forsøgt i deres analyser at se afholdsbevægelsen, ikke blot som en organisation, hvor religiøsitet og moralitet vægtede højest, men derimod som en bevægelse, der har haft til formål at beskytte og fremhæve visse samfundsstrukturer og normer. Forskningen viser, at afholdssagen ikke blot var en kamp for udbredelse af den ”rigtige” moralitet, men ligeledes et forsøg på at opretholde de gamle magtstrukturer i de amerikanske samfund. Disse teorier vil nødvendigvis ikke passe fyldestgørende på de danske forhold, og projektet vil ikke stræbe efter at være af en komparativ analytisk karakter. Teorierne skal derimod bidrage til et større forklaringsgrundlag i henhold til nogle af de tendenser, der har været gældende for afholdsbevægelsen i Danmark. Afholdsbevægelsen i Danmark var i sin organisatoriske opbygning og vedtægter inspireret af de første foreninger i USA, hvilket gør disse sammenligningsværdige. Samt har de amerikanske teoretikere været detaljerede i deres beskrivelser af de sociologiske effekter bag afholdsbevægelsens formål om at indføre afholdenhed og forbud, hvilket også kan siges at have været på spil i dansk sammenhæng.

Titlen på projektet, *Kampen for Ædruelighed*, skal ikke ses udelukkende som en analyse af den generelle kamp for restriktioner på alkohol i Danmark, men skal ydermere ses som en samlet analyse af kampene indenfor det større ædruelighedsarbejde i Danmark. Flere bevægelser og politiske partier var interesseret i at gå i kamp mod drikfældigheden, og det er af klar hypotetisk overbevisning, at afholdsbevægelsens indflydelse blev minimeret i kraft af, at de ikke var alene i kampen for ædruelighed. Kampen for et mere ædrueligt Danmark skal ses som en succes i lyset af et større folkeligt ønske om forbedring af sociale vilkår. Afholdsbevægelsen havde ikke mulighed at føre en enerådig kamp mod ”drikkeondet”, hvilket derfor gør det relevant at analysere andre bevægelsers stillingtagen til ædruelighedsspørgsmålet.

1.2 Afgrænsning

Originalt var projektets afgrænsning tiltænkt et mere snævert analyseområde i forhold til udelukkende at analysere på forskellige afholdsforeningers klassemæssige medlemsrepræsentation i et større komparativt studie, hvor de udvalgte cases skulle undersøges i henhold til lokale forskelle i demografi og geografi. Den tidsmæssige afgrænsning ville her have været fra 1880 til 1900. Men på grund af Covid-19 pandemiens nedlukning af offentlige arbejdspladser, kunne jeg ikke fortsætte mit arbejde på Aalborg Stadsarkiv og andre lokalarkiver. I den forbindelse valgte jeg at udvide min tiltænkte afgrænsning af analyseområdet til at indeholde et større fokus på det politiske aspekt af afholdsbevægelsens virke. Dette har medført, at projektets afgrænsning er kommet til at omfatte årene 1880 til 1924. På baggrund af dette analytiske skifte blev udvidelsen af afgrænsningen til 1924 en nødvendighed, da man i årene fra 1903 til 1924 først for alvor begynder at se en direkte indflydelse fra afholdsbevægelsen på den politiske beslutningsproces angående alkoholpolitiske tiltag. Projektets analyse kommer dermed til at foregå indenfor et større tidsmæssigt spænd, hvilket dermed også har medført, at jeg har taget aktive fravalg i henhold til, hvilke alkoholpolitiske nedslagspunkter, jeg fandt relevante indenfor den pågældende problemstilling. Jeg har samtidig forsøgt at forene dele af den originale socialhistoriske tilgang i forhold til casestudiet med en større politisk historisk vinkel på afholdsbevægelsens virke i Danmark. Mere specifikt har jeg forsøgt at forene hypotesen om, at arbejderklassen var den største repræsenterede befolkningsgruppe i afholdslogerne i de industrialiserede byer, og hvordan dette blev italesat af samtidens politikere, og samtidig hvordan dette har påvirket de alkoholpolitiske tiltag i perioden. Når der arbejdes analytisk med afholdsbevægelsens virke i Danmark indenfor denne afgrænsning, tages der naturligt visse fravalg. Jeg vil i den forbindelse ikke analysere på andre centrale aspekter såsom den religiøse motivation for indmeldelse i afholdsbevægelsen, kvindernes vigtige rolle i bevægelsen og fremstillingen af afholdssagen i bevægelsens brede vifte af agitationsskrifter.

1.3 Problemformulering

Kan det med udgangspunkt i casestudiet af logen Morgenrødens medlemsrepræsentation og tidligere forskningsresultater vurderes, at arbejderklassen var den største repræsenterede befolkningsgruppe i de industrialiserede byers afholdsloger? Og i så fald, synes denne repræsentation af arbejderklassen at have haft indflydelse på afholdsbevægelsens samarbejde med arbejderbevægelsen? Og hvilken indflydelse fik afholdsbevægelsens agitation for ædruelighed og alkoholforbud på den alkoholpolitiske diskussion i Danmark frem til 1924?

2. Begrebsafklaring

2.1 Befolkningsgrupper

I projektet vil der blive reflekteret over, hvordan samfundets forskellige befolkningsgrupper har ageret i forhold til afholdssagen, og om afholdenhed egentlig kan siges at have tilhørt en bestemt befolkningsgruppe. Men før dette perspektiv kan anlægges i analysen, vil begrebet her blive specificeret.

Indenfor samfundsvidenskaben har klassikfiktioner af befolkningen været udsat for mange teoretiske drøftelser siden disciplinen for første gang blev taget op af Karl Marx (1818-1883) og Max Weber (1864-1920). Marx og Weber forsøgte at teoretisere de nye sociale mønstre, da man nu så nyopstået klasser bestående af industriere og vareproducerende lønarbejdere. Marx så den grundlæggende dannelse af klasser ud fra produktionsmidlerne og den økonomiske udbytning. På sigt ville dette forhold skabe konflikt, idet arbejderne ville forsøge at mindske udbytningsforholdene, hvorimod kapitalisterne ville forsøge at bevare eller maksimere udbytningen. Weber ser i højere grad de sociale forskelle og kapitalens bestemmelse af ”livchancer” som udslagsgivende for klasseopdeling. Ens ressourcer bliver udslagsgivende for ens klassetilhørsforhold og ens chancer for at tilegne sig flere ressourcer¹.

I en nyere tolkning af disse udbytningsforhold og ressourceforskelle kan opmærksomheden ledes hen til den amerikanske sociolog Erik Olin Wright (1947-2019) og hans forsøg på at forene Marx og Webers teoretiske ståsteder. For Wright bliver det en mediering mellem den marxistiske produktionssfære og den weberske markedssfære i henhold til fire punkter: ejerskab, udbytning, autoritet og uddannelse. Wright beskriver i sin kategorisering *kapitalistklassen* som værende de individer, der ejer deres produktionsmidler, hvilket skaber en ret til udbytning og i samme ombæring autoritet i kraft af denne kontrol over arbejdskraften. *Arbejderklassen* skal karakteriseres som værende individer uden ejerskab over produktionsmidlerne, og arbejderklassen bør ydermere indskrænkes til at omfatte de individer, der ikke udøver autoritet i deres arbejdsfunktion eller har et højt uddannelsesniveau. *Småborgerskabet* adskiller sig fra arbejderklassen i ejerskabet, men ejerskabet er dog af sådan karakter, at der ikke sker en udbytning af et større omfang. *Middelklassen* skal stadig anses som værende i lønmodtagergruppen uden ejerskab, men adskiller sig ved deres autoritet (ledelsesret) og specialiserede færdigheder (uddannelse)².

I den tidligere forskning omhandlende den klassemæssige repræsentation inden for afholdsbevægelsen er der lagt mest analytisk vægt på forholdet mellem arbejderklassen og småborgerskabet.

¹ Thomsen, 2009: 1018-1019

² Thomsen, 2009: 1023-1024

Kapitalistklassen har i den tidligere forskning vist sig fraværende i afholdsbevægelsens forskellige foreninger. Når begrebet småborgerskab bliver anvendt som definition af en befolkningsgruppe i afholdsforeningerne, så omhandler det de selvstændige håndværkere og handlende. Under definitionen arbejderklasse indgår arbejdere, svende og lærlinge - både faglærte og ufaglærte, og denne type af medlemmer vil i analysen blive inddelt under samme kategori. Endvidere vil der fremgå en kategori med bl.a. lærere og musikere, der defineres adskilt på baggrund af middelklassekarakteristikas i kraft af længere uddannelse og specialiserede færdigheder. Der vil ydermere være en gruppe inden for afholdsforeningerne, der er uidentificerbare i deres livsstilling³, og denne gruppe vil blive placeret sammen med logens enker. Endvidere er der stor gruppe, hvori deres jobtitel ikke er angivet ved indskrivning.

Morgenrøden vil blive analyseret ud fra den grundantagelse præsenteret i tidligere forskning om, at småborgerskabet repræsenterer en anderledes klasseinteresse – og bevidsthed, der knytter sig til deres placering i den sociale arbejdsdeling. Poul E. Porskær Poulsen betragter i sin analyse af afholdsbevægelsens virke småborgerskabet som symbol på en tilegnelse af de værdier og normer, der er associeret med kapitalistklassen. Småborgerskabet udøver i kraft af denne tilegnelse en dominans over arbejderklassen, og afholdsbevægelsen kan på den bekostning anses for værende en disciplineringsagent⁴. Denne klasseopdeling er dog blevet udfordret af Sidsel Eriksen og Inge Bundsgaard, da de i højere grad anser forskellen mellem småborgerskabet og arbejderklassen som værende af mere flydende karakter, og *modkulturen*, som afholdsbevægelsen blev repræsentant for, skal nærmere ses ud fra de to ”gamle” klasser, kapitalistklassen og arbejderklassen⁵.

2.2. Afholdsbevægelsen - Danmarks Afholdsforening, I.G.O.T og N.I.O.G.T

Den danske afholdsbevægelse skal ikke betragtes som en ensartet bevægelse med et samlet grundlag for deres afholdenheden. Danske afholdsfolk har siden bevægelsens begyndelse haft forskellige opfattelser af, hvad bevægelsens grundlag skulle være, hvilket især skyldtes forskellige religionsopfattelser. Efter der i september 1843 blev gjort de første forsøg på at etablere en dansk afholdsbevægelse, var det først i 1879, at det lykkedes metodistpræst C.F. Eltzholtz at etablere den første forening i Vejle. Den danske afholdsbevægelse havde tilknytning til de spæde frikirkelige retninger, såsom metodisterne, baptisterne og kvækerne og fik ligeledes støtte fra afholdsprædikanter fra Norge, Sverige og Amerika. Eltzholtz forening i Vejle udviklede sig senere til Danmarks Afholdsforening, og i 1880 spredte afholdstanken sig til størstedelen af landet, og flere foreninger blev etableret med et betydeligt medlemstal. Den sekteriske

³ Denne betegnelse dækker over medlemmernes jobtitel eller familiære forhold såsom hustru, jomfru eller karl.

⁴ Poulsen, 1983: 163

⁵ Bundsgaard & Eriksen, 1987: 181

baggrund for ”Danmarks Afholdsforening” skulle have den konsekvens, at den fra første fremfærd ikke blev velanset blandt præsterne i den danske folkekirke. Afholdsforeningens grundlag blev her anset som være stridende mod det lutherske kristendomssyn og den grundtvigske livførelse. I de indremissionske kredse var der også diskussion om, hvordan de skulle forholde sig til Danmarks Afholdsforening, selvom de indremissionske samfund netop var inspireret af den lavkirkelige metodiske tilgang til kristendommen⁶.

Modsætningsforholdet til de forskellige religiøse samfund og den danske folkekirke blev anledning til et skift i karakter hos Danmarks Afholdsforening. I løbet af 1880’erne tog de lokale foreninger nu afstand til kristendommen i deres virke for derimod at definere sig som en folkelig bevægelse uafhængig af religiøse synspunkter, hvilket forenede sig med lutherdommens adskillelse af de verdslige love og den indre forkyndelse af evangeliet. Der var nu intet til hindring for, at afholdsbevægelsen kunne hverve sig medlemmer blandt folkekirkens medlemmer og skabe et uforpligtende fællesskab med afholdshjem som alternativ til værtshusene. Dette skridt skete parallelt med missionshusenes og de grundtvigianske forsamlingshuses opståen i lokalsamfundene. Danmarks Afholdsforening kan på sin vis karakteriseres som værende blevet redefineret som et grundtvigiansk kompromis for indre opbyggelse gennem fælles aktiviteter, hvilket gav afholdstanken fornyet relevans i det folkelige foreningsliv⁷.

Danmark Afholdsforening medlemskredse kan siges at have haft sin tilknytning til Danmarks landlige distrikter, hvorimod det i en højere grad blev ”Goodtemplarismen”, der blev trækplasteret i de større provinsbyer og hovedstaden. D. 13 marts 1880 blev den første I.O.G.T (International Organization of Global Temperance) oprettet i København ud fra amerikansk forbillede. I.O.G.T førte en anderledes lukkethed end de lokale afholdsforeninger, hvor der blev sat en dyd i at holde hemmelige møder, hvor der ligeledes for medlemmerne var skrappe regler og overvågehed i henhold til deres opretholdelse af afholdsløftet. Udbredelsen på landet forblev sparsomt, hvorimod de tilflyttede og rodløse håndværkere og arbejdere i byerne fandt denne form for afholdsforening mere meningsfuld i den anonyme tilværelse i de store byer. Arbejderne fandt i særdeleshed den danske afart af I.O.G.T, N.I.O.G.T (Nordisk International Organization of Global Temperance), der blev oprettet i 1892, tiltrækkende, idet de stadig havde mulighed for at nyde den overgærede hvidtøl på under 2 ¼ % alkohol. I logerne var der fokus på ritualer og symbolsprog, der passede godt ind i de gamle håndværkstraditioner, og der var samtidig et fokus på at udvikle medlemmerne til gode samfundsborgere. Denne struktur indenfor logerne

⁶ Eriksen, 1988: 282-283

⁷ Eriksen, 1988: 285

appellerede til arbejderen, hvilket også gjorde sig udslagsgivende i et stort medlemssammenfald med Socialdemokratiet⁸⁹. Den udvalgte case i projektet, Morgenrøden, var en I.O.G.T-loge og fra 1892 ændrede den organisationsform til N.I.O.G.T. På denne baggrund kommer perspektivet for analysen til at være fokuseret på afholdssagens tilhængere i de større industrialiserede byer, og i hvor stor grad medlemmerne kom fra arbejderklassen.

2.3 Arbejderbevægelsen

Med Næringslovens indførelse i 1862 skete der en erhvervsmæssig liberalisering i Danmark, og loven havde den konsekvens, at mange faggrupper havde svært ved at bevare sin realløn. Arbejderklassen stod nu i økonomiske problemer tæt på eksistensminimumsgrænsen og havde svært ved at klare kortvarige arbejdsløsheds – eller sygdomsperioder. Selvhjælpsbevægelsen forsøgte at skabe bedre vilkår for arbejderen, hvilket bl.a. beroede sig på at gøre arbejderne ansvarlige, selvhjulpne og medlemmer af brugsforeninger. De samfundsøkonomiske kendsgerninger var dog stadig til at føle på, og selv med generel vækst og fuld beskæftigelse var det ikke nok til at skabe tilstrækkeligt med økonomisk råderum til at beskytte sig mod langvarig uarbejdsdygtighed. Den liberalistiske periodes selvhjælpstanke holdt ikke i længden, hvis der skulle ske en forbedring af levevilkårene for arbejderklassen, og sociallovgivning blev derfor en nødvendighed for at komme problemerne til livs. Dette lod sig indfri ved lovgivninger om Sygekasseloven fra 1892 og arbejdsløshedskasseloven fra 1907¹⁰.

Efter Næringslovens indførelse var der skabt et tomrum, hvori arbejdere ikke havde de nødvendige rammer til at organisere sig og stille krav til løn – og arbejdsvilkår. Med inspiration fra bl.a. England, der var et af de første industrialiserede samfund, så man så småt en socialistisk organisering i Danmark fra omkring 1870, hvor arbejderne begyndte at formulere krav til forbedring af det kapitalistiske samfunds urimeligheder. De nye socialistiske bevægelser forlangte ikke blot ændringer i arbejdspladsens vilkår, som tilfældet var hos de borgerligt ledede arbejderforeninger, men forlangte samtidig en ændring i de grundlæggende samfundspræmisser. Med udgangspunkt i Karl Marx' analyse af det kapitalistiske samfunds produktionsformer og politiske handlingsprogram havde arbejderne nu et grundlag for at kræve sine rettigheder, da de reelt set var hovedårsagen til den kumulerede rigdom produceret¹¹.

Det skulle blive nogle hårde første år for arbejderbevægelsen, hvor de ledende medlemmer Louis Pio, Harald Brix og Poul Geleff blev fængslet efter optøjer d. 5 maj 1872, også kendt som ”Slaget

⁸ Eriksen, 1988: 286

⁹ Bundsgaard & Eriksen, 1987: 181

¹⁰ Strange Petersen, 2002: 279-280

¹¹ Strange Petersen, 2002: 281

på Fælleden". I 1875 blev medlemmerne benådet, og herefter blev arbejdet med en yderligere organisering optaget, der kulminerede med oprettelsen af Det Socialdemokratiske Arbejderparti. Verdenskrisen i 1876 satte for en kort stund en stopper for de ellers succesfulde lønforhøjelser, fagforeningerne havde forhandlet sig frem til i årene forinden, men i begyndelsen af 1880'erne var optimismen genvundet. Socialdemokratiet og fagbevægelsen blev i perioden adskilt, dog var der stadig tale om et tæt og koordineret samarbejde, hvor samarbejdet lokalt foregik indenfor fællesorganisationer, og på nationalt plan organiserede fagforeningerne sig i fagforbund. Disse blev stærke instrumenter i kampen for højere lønninger, og blev i sidste ende grunden til, at man i Danmark så en yderst høj organisationsprocent blandt faglærte og ufaglærte arbejdere. Kulminationen på fagforbundenes kamp for bedre arbejdsvilkår blev "Septemberforliget" i 1899, der sikrede de regler, som skulle gælde i forhandlinger mellem arbejdsgiver og arbejder, hvor det ligeledes blev besluttet, at arbejderen havde ret til at tilslutte sig en fagforening og forhandle vilkår kollektivt¹².

Arbejderbevægelsens og afholdsbevægelsens fremvækst skal ligeledes ses i lyset af den voksende betydning og aktualitet, de folkelige bevægelser fik efter enevældens afskaffelse. De folkelige bevægelsers udbredelse var et udtryk for et brud med de traditionelle samfundsnormer og denne tids magthavere, og bevægelserne skabte et øget fokus på en antiautoritær og selvbevidst stillingtagen til samfundets indretning¹³. Opgøret skulle lede ud i, at bønderne skabte en stærk modkultur til den konservative modpart, godejerne og bedsteborgerne, der ikke åbnede op for en mere demokratisk udvikling i samfundets beslutningsprocessor¹⁴. Efter mange års kamp fra de folkelige bevægelser stod det klart med parlamentarismens indførelse i 1901, at det var lykkedes at få større politisk indflydelse, som i en højere grad var repræsentativt for befolkningens ønsker. Generelt kan perioden betegnes som en kulturel demokratiseringsproces, som satte fokus på fremhævnning af den aktive samfundsborger, som nu havde en stemme vedrørende forbedring af egne livskvaliteter. Bondebevægelsen og arbejderbevægelsen anses for værende de vigtigste og største bevægelser relateret til den moderne udvikling i Danmark, men i det samlede historiske narrativ må afholdsbevægelsens ikke afskrives. For som det kan pointeres ud fra tidligere forskning har ædruelighedsspørgsmålet både fundet vej til religiøse og socialistiske kredse, hvoraf den kulturelle demokratiseringsproces har haft stor betydning for deres virke og indflydelse i perioden.

¹² Strange Petersen, 2002: 282-283

¹³ Strange Petersen, 2002: 300

¹⁴ Strange Petersen, 2002: 300

3. Problemstillingens relevans

Relevansen i at beskæftige sig med afholdsbevægelsen både på nationalt og internationalt plan har vist sig overskygget af fortællingen om andre store bevægelser, der har skabt et større aftryk på måden, hvorpå vores verden fungerer i dag. Det har vist sig, at historieskrivningen om afholdsbevægelsens virke i Danmark stadig er på et stadie, hvor yderligere undersøgelse af visse problemstillinger kan siges at være relevante, da der gemmer sig mange nuancer, som ikke endnu er blevet undersøgt indenfor forskningsfeltet. Siden 1950'erne har den amerikanske afholdsbevægelse og det amerikanske forbud undergået dybdegående og detaljerede undersøgelser, hvori bevægelsens strukturer, medlemmer og politiske betydning er blevet fremlagt i nye kritiske facetter. De amerikanske analyser af afholdsbevægelsen og forbudsbevægelsen giver os en forståelse af hensigterne bag et alkoholforbud både socialt og politisk, og de giver samtidig redskaber til at forstå vores nutid, og de dertilhørende kulturkampe, som udkæmpes i samfundet.

Afholdsbevægelsen og dens virke er ligeledes et af de første eksempler på en stor folkelig modstand mod et rusmiddel, og historien herom kan ligeledes inspirere til en bedre tackling af nutidens kampe omkring legaliseringen af cannabis og andre euforiserende stoffer, og ikke mindst i diskussionen angående effekterne af øgede afgifter på tobaksvarer. Forbudstiden i Amerika blev et historisk bevis på, hvordan et forbud mod salg og udskænkning af alkohol ikke skabte den tilsigtede virkning på folks vaner, og på den baggrund flyttede man de mange skatteindtægter fra alkohol over i et sortmarked, hvori myndighederne ingen kontrol havde med kvalitet eller personer, som stod bag salget. Konsekvenserne blev stigende kriminalitet, og forbuddet resulterede ydermere i mange dødsfald fra indtaget af illegalt og hjemmebrygget spiritus.

Disse markedsmekanismer og sundhedsmæssige konsekvenser har i høj grad sat spor på vores samfund og de alkoholpolitiske tiltag. Der er kommet en forståelse af, at statens kontrol med adfærdsændrede tiltag har den største effekt, hvis den forbeholdes oplysning om skadende konsekvenser og afgiftsregulering. Selvom afholdsbevægelsens sundhedsmæssige agitation i slutningen af 1800-tallet kan karakteriseres som værende af den overdrevne og ekstravagante slags, skal afholdsbevægelsen krediteres for at have skabt et øget sundhedsmæssigt fokus på alkoholens skadelige virkninger. I forlængelse heraf blev der ligeledes skabt et fokus på alkoholisme som en behandlingsværdig sygdom, og med fremvæksten af de lokale afholdsforeninger i Danmark havde de mest drikfældige nu muligheden for opsøge et fællesskab, hvori deres problemer blev taget hånd om. Behandlingen af alkoholisme blev dog først for alvor implementeret i løbet af 1940'erne, hvor der i Minnesota påbegyndtes forsøg med tre behandlingscentre for alkoholikere i tæt samarbejde med tidligere alkoholikere fra den organisation, der blev kendt på verdensplan som Anonyme Alkoholikere (AA). ”Minnesotamodellen” indførte et erkendelsesmæssigt

behandlingsprincip, hvor medlemmerne kunne dele deres erfaringer med alkoholisme, hvortil fællesskabet skulle hjælpe patienterne ud af misbruget. Modellen kom førstegang til Danmark i 1980'erne¹⁵.

De historikere og sociologer, der har beskæftiget sig med forbudstiden og afholdsbevægelsen, har siden midten af 1950'erne forsøgt at vise dens historiske relevans som led i en bredere forståelse af skiftet til det industrialiserede samfund. Forskningen omhandlende afholdsbevægelsen og alkoholpolitik skal ikke blot ses som en påpegning af kristelig fanatisme eller moralsk overlegenhed i et ekstravagant agitationsarbejde – men ligeledes som en pointering af, at afholdsbevægelsen skal medregnes som vigtig brik i den samlede klassekamp og kulturkamp, der satte fokus på vigtige samfundsmæssige emner som rettigheder, sundhed, uddannelse og ønsket om mangfoldig frihed. I de to næste afsnit vil jeg belyse den tidligere danske og amerikanske forskning og deres fremstilling af afholdsbevægelsen og forbudstiden. Sammen med de rene historiske analyser, vil jeg inddrage forskellige sociologiske tolkninger, da dette komplementerer den historiske analyse til at skabe et bredere perspektiv på problemstillingen. I forskningsdiskussionen vil den danske forskning blive præsenteret, hvorefter teori afsnittet bliver en præsentation af den amerikanske forskning, og en diskussion af måden, hvorpå disse teorier kan påføres projektets problemstilling.

4. Forskningsdiskussion

Den danske historieskrivning om afholdsbevægelsen har været kendetegnet ved indtil 1980'erne, at de større værker om dens eksistens har været skrevet af afholdsbevægelsens egne folk. Et af de altoverskyggende værker fra afholdsbevægelsens egne rækker er trebindsserien *Afholdsbevægelsen i Danmark* fra 1939 redigeret af Frode Markersen. I værket bliver afholdsbevægelsens virke i Danmark analyseret fra flere forskellige perspektiver - lige fra alkoholens rolle i poesi til videnskabelige opdagelser om alkoholens skadelige virkninger, og ikke mindst indeholder værket ”afholdsvenlige” analyser af de alkoholpolitiske tiltag og lovændringer. Værket skal naturligvis læses med viden om, at kapitlerne er skrevet af nogle af afholdsbevægelsens mest radikale og fremtrædende skikkelser såsom Lars Larsen-Ledet, C.C Heilesen og Ferdinand Nielsen. Hertil skal det dog pointeres, at værket indeholder en høj detaljegråd i anførelser over de forskellige foreninger rundt omkring i det danske land, og ydermere giver værket nyttige optegnelser over den politiske udvikling i henhold til alkohollovgivning og de bagvedliggende processer. Flere af forfatterne i værket har samtidig været førstehåndskilder til flere af de politiske forhandlinger, hvilket gør den relevant set i forhold til at få de mest inkarnerede afholdsmænds syn på den alkoholpolitiske udvikling. Mange af de inddragede forfattere havde samtidig i tiden før udgivelsen i 1939 en tro på, at kampen

¹⁵ Hundahl, 2012: 252/258

for ædruelighed ikke var overstået. Som formanden for de Danske Afholdsselskabers Landsforbund og Højesteretsagfører C.C Heilesen udtrykker i bogens indledning; ”Forskaanes vi for en Verdenskrig, der standser alt Kulturarbejde, er der ved Afholdsbevægelsens 60 Aarsdag al Grund til at vente, at Ædruelighedsbevægelsen paany vil kæmpe sig frem til mere central Stilling i det samfundsmæssige Arbejde.¹⁶”

Relateret til den konkrete problemstilling for projektet vedrørende forholdet mellem arbejderklassen og afholdsbevægelsen præsenteres der i værket en analyse af udviklingen mellem arbejderbevægelsen og afholdsbevægelsen. Det pointeres af adjunkt W. F. Hellner, at det ikke kan undre, hvordan ”Drukkenskabene i disse Aar var Fattigdommens Følgesvend”. Overgangen til den liberalistiske og industrielle produktion gav et dybt skel mellem arbejder og arbejdsgiver, hvilket resulterede i et eksistensminimum for arbejderne, hvortil spiritussen blev en ”kærkommen Stimulans”. Hellner ser tre grunde til, at der i sidste ende kan påpeges et ”ædruelighedsfremskridt” for arbejderklassen. Første årsag skal ses i forbedringen af de sociale vilkår for arbejderklassen, hvor de tilkæmpede rettigheder og nye muligheder skabte grobund for en frigørelse fra drikkeriet. Sekundært fremhæves alkohollovgivningens hårde beskattning af spiritus, hvor de høje afgifter fra 1917 havde en stor indvirkning på forbruget af ”den Fattige Mands Snaps”, selvom hensigten ikke direkte var målrettet en forbedring af ædrueligheden. Til sidst påpeger Hellner, at den organiserede afholdsbevægelse ligeledes skal krediteres for, at arbejderne blev en mere ædruelig samfundsklasse, da største delen af de flere tusinde medlemmer var arbejdere, og folk, der delte de samme kår som dem¹⁷. Flere af disse betragtninger omkring arbejderklassen som særligt repræsenterede i afholdsbevægelsen er på mange punkter det udgangspunkt, den nyere forskning har forsøgt at specificere med lokale analyser af de enkelte afholdsforeninger.

Historiker Poul E. Porskær Poulsen har i sin forskning påpeget mangler i afdækningen af samarbejdet mellem afholdsbevægelsen og arbejderbevægelsen, da meget tyder på, at de har haft indflydelse på hinandens virker i slutningen af 1800-tallet. Poulsen åbnede med sin artikel *Afholdsbevægelsen som disciplineringsagent* fra 1983 op for den akademiske interesse til at dykke dybere ned i forståelsen af afholdsbevægelsens opblomstring i Danmark og derved komme nogle af historieskrivningens mangler til livs. Poulsen fokuserer i sin analyse på disciplineringsaspektet i afholdsbevægelsens virke og dens udbredelse i skiftet fra det før-kapitalistiske samfund til det moderne kapitalistiske samfund. Transformation af samfundet og produktionsapparaterne banende vejen for, at afholdsbevægelsen for alvor fik indflydelse i de danske bysamfund.

¹⁶ Heilesen, 1939: 18

¹⁷ Hellner, 1939: 372-373

Artiklens analyse tager udgangspunkt i Totalafholdsforeningen i Silkeborg, og hvordan denne blev udviklet i henhold til byudviklingen. Andre sociale facetter såsom den klasse-mæssige baggrund hos de forskellige medlemmer bliver ligeledes belyst i artiklen. Poulsen præsenterer en kronologisk præsentation af udviklingen af foreningen i Silkeborg, og deres dertilhørende succes med at få tilknyttet medlemmer¹⁸. Poulsen pointerer i denne forbindelse, at Afholdsforeningen i Silkeborg lagde stor vægt på at gøre foreningen livsomfattende. Afholdsforeningen holdt sig ikke blot til arrangementer i afholdshjemmet, men gav også sine medlemmer mulighed for at tilegne sig sparekasseordninger, en syge- og understøttelseskasse, begravelseskasser og medlemskab hos et afholdsforsikringsselskab. Poulsens analyserer i højere grad afholdsbevægelsens mere ”skjulte” facetter og fordele, som nok i sidste ende har holdt mange medlemmer loyale til bevægelsen. Afholdsforeningen satser generelt i perioden på at øge tilstedeværelsen af hele familier ved at inddrage ungdommen, og det var derfor ikke ualmindeligt, at der blev afholdt børnefester i foreningen¹⁹.

Et interessant aspekt i Poulsens analyse er, hvordan han ud fra medlemsprotokollerne pointerer, at der i Silkeborg totalafholdsforeningen kan påpeges et mønster i medlemsrepræsentationen, som tyder på en tilstedeværelse af en småborgerlig dominans. Dominansen skal ikke tolkes ud fra den numeriske størrelse på den småborgerlige gruppe bestående af håndværksmestre og handlende, men derimod i måden, hvorpå de fik inddraget familien, deres tjenestefolk og lærlinge i foreningen. Poulsen konkluderer således, at afholdsbevægelsen har karakter ”som et småborgerligt forsøg på at organisere befolkningen (og især de lavere klasser) i et humanistisk, moralsk miljø, med fællesskab om sagen på tværs af klasseskel.”²⁰. Poulsen forsøger at tolke bevægelsen ud fra perspektivet om skiftet i samfundstype affødte en klassebevidsthed, der skabte en klassebetinget disciplinering af arbejderklassen, hvilket i sine præmisser læner sig op af de amerikanske forskere Richard Hofstadter (1955) og Joseph Gusfield (1963), hvis forskning vil blive præsenteret i teoriafsnittet.

Poulsen konkluderer i sin analyse, at brugen af statistikker og videnskabelige undersøgelser i afholdsbevægelsens agitation og tidskrifter understøtter påstanden om, at formålet med bevægelsen var at udbrede den småborgerlige ideologi. Dette indebar bl.a. idealer som uafhængighed, selvhjælp og soberhed. Disciplineringen kom tildeles oppefra, men den blev ligeledes en integreret del af arbejderbevægelsen, og den socialdemokratiske reformisme og pragmatisme kan på sin vis ses som en borgerliggørelse af arbejderen. Denne borgerliggørelse byggede på skabelsen af en fornyet respektabilitet, der skulle give

¹⁸ Poulsen, 1983: 168

¹⁹ Poulsen, 1983: 169

²⁰ Poulsen, 1983: 172

arbejderklassen mulighed for distancere sig til de nederste lag af samfundet, hvilket bl.a. indebar et mådehold fra alkohol²¹.

Inge Bundsgaard og Sidsel Eriksen kommer i deres artikel *Hvem disciplinerede hvem? – den danske afholdsbevægelse i industrialismens byer* med kritik af måden, hvorpå Poulsen benytter sig af disciplineringsbegrebet, da de mener, at han bruger det for håndfast og firkantet. Bundsgaard og Eriksen ser derimod disciplineringsbegrebet som led i opblomstringen af de folkelige bevægelser. Disciplineringen skal anskues som en mere kompleks størrelse, og de forsøger i artiklen at argumentere for, at disciplineringen nærmere kan karakteriseres som selvdisciplinering. Samtidig bliver der argumenteret for, at det som Poulsen kalder en småborgerlig dominans, altså en disciplinering oppefra og ned - eller blot udefra, ikke kan siges at have været tilfældet, men afholdsbevægelsen ligesom andre folkelige bevægelser skal ses som en skabt nedefra²². Omdrejningspunktet i artiklen er kritikken af Poulsens tolkning ud fra det konkrete empiriske materiale, han har været i besiddelse af fra Silkeborgs Afholdsforening. Der kan ifølge Bundsgaard og Eriksen ikke findes belæg for, at der har været en udpræget tendens til en småborgerlig dominans. De forklarer derimod tendensen på følgende måde:

”Ser man på Porskær Poulsens opgørelse over medlemmer, ville det da også være besynderligt, om de kun 52 småhandlende og småhåndværkere havde kunnet beskæftige så mange som 185 arbejdere, svende, lærlinge og tjenestefolk. Dermed forsvinder altså en betydelig del af Porskær Poulsens empiriske grundlag for den håndfaste tolkning af foreningen som et redskab for småborgerkabet til disciplinering af arbejderne. Vi nærmer os noget, der – som tidligere nævnt – med større ret kunne kaldes selvdisciplinering.”²³

Det påpeges, at det ikke var ualmindeligt at se personer fra den småborgerlige klasse stå i spidsen for de fleste af de mange foreningsdannelser i den første organisationsperiode, da de ansås for de mest etablerede og respekterede blandt de andre medlemmer. Det samme mønster tegner sig i arbejderbevægelsen, hvilket ifølge Bundsgaard og Eriksen gør det ideelt at spørge om, hvor store og optegnede ”de sociale grænser” egentlig har været mellem den småborgerlige klasse og arbejderklassen²⁴. Grænserne skal altså i dette eksempel fortolkes i en mere flydende forstand. Diskussionen mellem de to syn på klassebetinget inddeling bunder tildeles i, hvor meget den historiske analyse skal kobles op på sociologisk teori vedrørende det klasseanalytiske aspekt i det kapitalistiske samfunds opblomstringstid.

²¹ Poulsen, 1983: 178-179

²² Bundsgaard & Eriksen, 1987: 180-181

²³ Bundsgaard & Eriksen, 1987: 181

²⁴ Bundsgaard & Eriksen, 1987: 181

Der argumenteres for, at Poulsen knytter disciplineringsagent-aspektet op på et smalt empirisk grundlag, og der hersker en vis grad af usikkerhed angående, om disciplineringen skal ses som egen vilje eller som et pres. Det kan være yderst svært at danne et fuldt billede ud fra medlemsoptegnelserne, da de ikke er af en sådan detaljegrad, at det kan konkluderes med sikkerhed, om der er tale om disciplinering eller selvdisciplinering. Den amerikanske sociolog Joseph Gusfield påpeger i sin forskning, at afholdenhed kan ses som et assimilationspres fra det pågældende lokalsamfund, hvilket gjorde det rationelt for drikfældige personer at indmelde sig i et disciplinerede fællesskab²⁵. Det kan i den sammenhæng diskuteres, om tendensen kan beskrives som ren selvdisciplinering, eller om det blev et ”rationelt” tilvalg betinget af et strukturelt pres for at kunne begå sig på arbejdspladsen og generelt i samfundet i industribyerne opblomstringsperiode.

En tendens, som ses tydeligt, er, at afholdsbevægelsen appellerede til de socialt svagere stillede i samfundet, og ikke mindst blev arbejderen en vigtig del af logernes fundament. Det virker derfor som en naturlig udvikling, at afholdsbevægelsen og socialdemokratiet blev samarbejdspartnere i at udbrede et større fokus på afholdenhed, da dette havde til formål at styrke hele klassens sociale position i samfundet. Bundsgaard og Eriksen pointerer, at afholdsbevægelsen blev en katalysator for arbejderbevægelsen, og selvom logerne havde en indadvendthed og strenge regler med fortrolighed, så skabte fællesskabet en fornyet gruppe-mentalitet, hvor arbejderen fik en aktiv forståelse af samtidens økonomiske og sociale levevilkår. Disse hjælpemidler havde til formål at få arbejderen til at yde en aktiv indsats, ikke blot i afholdsbevægelsen, men også på et større politisk plan. I den forbindelse endte flere etablerede afholdsfolk med at danne ryggraden for den lokale arbejderbevægelse i de første år²⁶. Bundsgaard og Eriksen mener i kraft heraf, at det centrale ikke skal ses i spørgsmålet, om afholdsbevægelsen skal sættes lig med disciplineringsaspektet. Derimod skal bevægelsen tolkes som forløber til arbejderbevægelsen, der i større grad skal anses som en disciplinerende bevægelse.²⁷

Dette projekt koncentrerer sig hovedsagligt om samarbejdet mellem de to bevægelser, og hvordan samarbejdet fremadrettet kunne skabe plads til afholdssagen på et større politisk niveau, som ligeledes handlede om foreningen af den socialistiske ideologi og afholdsbevægelsens upolitiske væsen. Eriksen kommer i sin artikel *Vækelse og Afholdsbevægelse* fra 1988 med sin tolkning af samarbejdet mellem afholdsbevægelsen og arbejderbevægelsen set i forhold til de svenske tendenser fra samme periode. Det kan ses i medlemstallene, at N.I.O.G.T logerne havde den største repræsentation af socialdemokratiske

²⁵ Gusfield, 1963

²⁶ Bundsgaard & Eriksen, 1987: 183

²⁷ Bundsgaard & Eriksen, 1987: 184

medlemmer, hvilket skyldtes logernes tilstedeværelse i de større provinsbyer, som på den baggrund blev det oplagte valg for de tilflyttede og rodløse håndværkere og arbejdere. Men medlemsammenfaldet var dog ikke af så stor karakter, at N.I.O.G.T blev et opinionsbærende segment i Socialdemokratiet, som tilfældet var i Sverige. Blandt folketingsmedlemmerne i Socialdemokratiet var afholdsmændene i klart mindre tal, og interessen for en aktiv bekæmpelse af ædrueligheden fra partiets side fandt aldrig sted, selvom man erkendte problemet²⁸.

Socialdemokrat og journalist A.C Meyer forsøgte med sin bog *Arbejderne og Afholdssagen* fra 1891 at skabe en forenet appel blandt arbejdere til at skabe offentlige foranstaltninger til at bekæmpe drikkeriet i Danmark, men partiavisen *Social-Demokraten* nedskød ideen, da disse ville ende med at blive ”tvangsforanstaltninger”, der ville stride imod den personlige frihed. Eriksen tolker udviklingen i Socialdemokratiets stillingtagen til afholdssagen fra 1890 som en proces, hvori ædrueligheden først og fremmest skulle bekæmpes ved håbet om dannelsen af den socialistiske stat²⁹. Poulsen ser A.C Meyers forsøg på at skabe en socialdemokratisk afholdssag som et udtryk for, at det var den småborgerlige disciplinering af arbejderen, der skulle prioriteres som det første, hvorefter den revolutionære klassekamp var sekundær karakter. Poulsen sætter lighedstegn mellem de tillærte borgerlige normer og den kendsgerning, at alkoholmisbruget aftog efter århundredeskiftet, hvilket han anser som værende til arbejderbevægelsen primære fortjeneste. Dette skete dog på baggrund af en overtagelse af afholdsbevægelsens agitation omkring de tryghedsskabende fordele ved afholdenhed³⁰.

Den socialdemokratiske italesættelse af afholdenhed og alkoholpolitik blev for alvor slået fast under Thorvald Staunings regeringsperiode, hvor Stauning i mange år forinden havde forsvaret arbejdernes ret til at nyde alkohol med den begrundelse, at denne nydelse ikke ville blive formindsket ved indførelsen af “et dekret”. Eriksen pointerer i sin undersøgelse, at arbejderbevægelsens største bekymring lå i, hvor arbejderne købte deres øl, da man ikke ønskede at støtte de nationale kapitalistiske øl-bryggere såsom Carlsberg. Arbejderbevægelsen dannede på den baggrund sit eget bryggeri ”Stjernen”, der skulle sørge for at overskuddet fra ølsalget endte i de rigtige lommer. Eriksen konkluderer, at afholdssagen i kraft af disse tiltag havde dårlige forudsætninger for at finde vej ind til arbejderbevægelsens interesseområde³¹.

I Poulsens og Eriksens analyser af arbejderbevægelsens stillingtagen til afholdssagen ses en forskellighed i måden, hvorpå de tillægger en betydning i den socialdemokratiske adoption af afholdsbe-

²⁸ Eriksen, 1988: 286

²⁹ Eriksen, 1988: 286

³⁰ Poulsen, 1983: 181

³¹ Eriksen, 1988: 287

vægelsens idegrundlag. Der hersker ingen tvivl om, at der har været et samarbejde mellem de to bevægelser, men det står stadig uklart, hvordan bevægelserne har handlet i forhold til hinanden på flere aspekter. Hvad har argumenterne været for, at Socialdemokratiet skulle overtage dele af afholdsarbejdet, og hvordan har man forsøgt at forene de to interesser på baggrund af deres forskellighed? Dele af projektets analyse vil gå ind og undersøge disse spørgsmål nærmere for at blive klogere på de to bevægelser forenelige og uforenelige interesser.

5. Teori

I dette afsnit vil der blive præsenteret forskellige akademiske analyser og teoretiseringer af den amerikanske forbudstid og afholdsbevægelse, samt enkelte generelle klasseanalytiske teorier, der har til formål at være supplement til projektets historiske analyse af problemstillingen, og i forlængelse heraf skabe grundlag for en bredere diskussion med baggrund i teorien.

I midten af 1950'erne begyndte sociologiske analyser at supplere det historiske narrativ, hvilket havde til formål at forstå afholdsbevægelsens virke i perioden fra en mere kritisk og nuanceret vinkel. Den kritiske vinkel bestod i at belyse, hvem personerne bag afholdsbevægelsen var, og hvordan de retfærdiggjorde, at et forbud var et nødvendigt middel for at stoppe det massive drikkeri i perioden. Et af de vigtigste spørgsmål, som blev rammen for denne forskning, var, hvorfor en gruppe som den protestantiske middelklasse i USA, hvor alkoholisme for det første ikke var et tydeligt problem, blev så opsat på at få stoppet udskænkning og produktion af alkohol.

Den amerikanske teori vil blive inddraget i projektet, da den kan skabe gode rammer for en yderligere og mere dybgående forståelse af og refleksion over afholdsbevægelsens virke i Danmark. Den amerikanske og danske afholdsbevægelse kan selvfølgelig ikke analyseres én til én, da der forefindes store geografiske og demografiske forskelle, og i Amerika endte man med at indføre et forbud på salg og produktion af alkohol, hvilket ikke blev tilfældet i Danmark. Ikke desto mindre inddrager jeg teorien, da jeg har benyttet den i et tidligere projekt omhandlede afholdsbevægelsen og alkoholforbuddet på Færøerne, hvor teorierne viste sig yderst brugbare til fortolkning af, hvordan forbuddet på Færøerne blev en realitet. Teorierne viste sig brugbare selvom Færøerne og Amerika adskiller sig på mange forskellige punkter - både økonomisk, geografisk og demografisk, men det undersøgte fænomen, forbud og afholdsbevægelsens indflydelse herpå, kunne forklares uafhængigt af de førnævnte forskelligheder. Teorien åbnede op flere mulige tolkninger af forbudstiden på Færøerne bl.a. kunne det pointeres, at den politiske inddragelse af ædruelighedsspørgsmålet på længere sigt viste sig at være hæmmende for afholdsbevægelsens arbejde på Færøerne, de afholdsforeningerne i sidste ende endte med at tabe deres aktualitet og

samfundsmæssige indflydelse. Ædruelighedsspørgsmålet blev især brugt til at vinde politisk opbakning. Det ses specifikt ved folketingsvalget i 1906, blot et år før vedtagelsen af forbuddet, at det konservative Sambandsparti aktivt brugte afholdssagen til at føre politik imod selvstyretanken på Færøerne, hvilket i sidste gav deres formand Oliver Effersøe en plads i det danske Folketing. Alt i alt kunne det konkluderes, at der generelt omkring forbuddets indførelse var en tilstedeværelse af en *statusorden*³² i kraft af sammenblandingen af afholdssagen og politik. Effekten blev, at én samfundsgruppes normer blev glorificeret, og på den baggrund blev der skabt et assimilationspres, som i sidste ende fik flertallet til at stemme for alkoholforbuddet³³.

Et Forbud mod salg, produktion og udskænkning var for dele af afholdsbevægelsen det ultimative endemål, men i ønsket om forbud findes samtidig det problematiske i afholdsbevægelsens virke. Afholdsbevægelsens moralske livssyn og dens integrering i lovmæssige sammenhænge blev skridtet imod en offentlig og politisk modstand, der forsøgte at bryste sig ved at være beskyttere af den personlige frihed, og i Danmark har dette resulteret i, at den danske drikkekultur i dag kan betegnes som liberal i forhold den vores skandinaviske naboer³⁴.

Den liberale holdning til alkoholkonsumering og pointeringen af vigtigheden i beskyttelse af den personlige frihed danner også rammen for en af de første kritiske og filosofiske analyser af afholdsbevægelsens ønske om forbud. Politisk filosof og økonom John Stuart Mill (1806-1873) så et alkoholforbud som en u hensigtsmæssig måde at indskrænke den personlige frihed, og en sådan lovmæssig foranstaltning vil på sigt underminere menneskers *kognitive friheder*. Ifølge Mill er disse friheder alt afgørende for, at et samfund kan anses som frit. Afholdsbevægelsen agiterede i perioden for, at forbud mod alkohol skulle anses som værende del af den gode kristelige levemåde. Mill så her en stor fare i, at et samfund skulle bygges på kristelige dogmer. I sit værk "On Liberty" fra 1859 pointerer Mill, hvordan kirkens dogmer kun har til formål at fremhøste negativitet frem for positivitet, passivitet frem for aktivitet, og afholdenhed fra det onde frem for en søgen efter det gode³⁵. Mill havde en klar overbevisning om, at "over himself, over own body and mind, the individual is sovereign". Et alkoholforbud er derfor ud fra Mills liberale frihedsprincip en klar overtrædelse af denne. Mill var selvfølgelig ikke blind overfor nogle af de konsekvenser alkoholkonsumering kunne have på et samfund, men Mill kommer dette til livs ved benyttelse af et af hans mest kendte principper, *The Harm Principle*. Med dette princip argumenterer Mill for, at hvis en frihed

³² Gusfield, 1963

³³ Pedersen, Jørgensen, Bonde & Kornum, 2019: 48-50

³⁴ Eriksen, 1993

³⁵ Mill, 1859. Boire, 2002: 255

som alkoholkonsumering ikke gør skade på andre, så er en statslig indskrænkning af denne uhensigtsmæssig.

Der skal ses en distinktion i, hvilken grad af druk, der skal placeres indenfor lovens rammer. For Mill skal en person ikke straffes for den simple nydelse i blot at være fuld, hvis ikke personen er til fare for andre. Statslig magt bliver kun legitim i kraft af, at en person gentagne gange gør skade på andre under sin fuldskab, hvilket dermed opfylder Harm Principle. Staten har her sin ret til at straffe personen³⁶. Mill forsøger at forholde sig økonomisk rationelt, ikke blot filosofisk, til de konsekvenser et forbud vil have. De økonomiske argumenter var i perioden ikke anset som centrale overvejelser, men disse blev dog i kraft af afholdsbevægelsens indflydelse mere centrale, da et forbud endeligt blev vedtaget i USA, og man i den forbindelse indså, hvilke store økonomiske konsekvenser det fik, især hvad sortbørshandel angik. Mill var dog ikke en modstander af delvis regulering af åbningstider og bevillinger, da lange åbningstider på værtshusene kunne skabe grobund for, at der bl.a. ville opstå flere slagsmål i takt med, at folk fik lov til at drikke længere tid. Mill så en god ide i at begrænse værtshusenes beføjelser, men ikke lukke dem, da han anerkendte den store sociale betydning, som de havde for især samfundets laveste klasser³⁷. I relation til de amerikanske sociologer, som vil blive præsenteret senere i dette afsnit, så har Mill her fat i essensen af hovedfokuset i forhold til afholdsbevægelsens agitation og generelle formål. Problemet hos Mill er nemlig, at det bliver en illegitim magtanvendelse fra én klasse af samfundet mod en anden.

Den amerikanske teori har forsøgt at forklare afholdsbevægelsens frembrud og vækst med baggrund i begreber som status og klasse, da det har vist som en brugbar forklaringsramme. Rammen for forskningen blev påbegyndt af den amerikanske historiker Richard Hofstadter (1916-1970), der i 1955 med sin bog *Age of Reform* satte termer på afholdsbevægelsens vækst og popularitet i og omkring årtusindskiftet. For Hofstadter skal afholdsbevægelsens popularitet ses værende et udtryk og i sammenhæng med udbruddet af andre progressive bevægelser ved årtusindskiftet, der beroede sig på et ønske om forandring fra den amerikanske middelklasse. Forandringen skulle ligeledes komme fra sociale og økonomiske reformer, hvilket ligeledes skulle genoprette økonomisk individualisme og politisk demokrati³⁸.

Ud fra Weberske termer var de progressive bevægelser opblomstring et udtryk for *Zweckrationalität*. Afholdenhed skal her ses som et rationalt valg i ønsket om en større indflydelse på den politiske beslutningstagen i samfundet. Den amerikanske middelklasse støttede et alkoholforbud for at kæmpe imod de store kapitalistiske forretninger, hvilket samtidig skulle resultere i et løft af de sociale

³⁶ Mill, 1859. Boire, 2002: 257

³⁷ Mill, 1859. Boire, 2002: 257

³⁸ Hofstadter, 1955: 5. Mennel, 1969: 165

forhold for den nederste klasser i samfundet³⁹. Med udgangspunkt i Webers udtryk *Zweckrationalität* og forståelsen af menneskelig praksis kan man i den forbindelse lede opmærksomheden hen mod en mere nuanceret sociologisk teoretisk metodik fra den franske sociolog Pierre Bourdieu (1930-2002). Bourdieu anskuer samfundets sociale fællesskaber som afgrænset *felter*, hvor interne magtkampe i felterne bliver en konsekvens af, at *agenterne* på baggrund af deres indre og ydre dispositioner⁴⁰ vil forsøge at fremme deres sociale position ved enten bibeholdelse af eller forandring af feltets struktur. Agenterne, enten om der er tale om enkeltpersoner eller institutioner, handler bevidst ud fra sin egen agenda, der skal sikre strategiske positioneringer for at fremme egen position indenfor feltet⁴¹. I magtkampene ”kæmper” agenterne med deres *Kapital*. Kapital skal defineres som erhvervet aktiver enten på et økonomisk, kulturelt eller socialt plan. Mængden af kapital vil komme til at bestemme agentens placering i *Det Sociale Rum* (Felternes Felt), som ligeledes er funderet ud fra deres habitusser. Pointen med Bourdieus begrebsunivers er at forstå personers og institutioners praksis i forhold til social baggrund og samfundets strukturelle opbygning. For at stille Bourdieus teori op på formel, kan man forklare praksis med beregning af følgende udtryk:

$$[(\text{habitus})(\text{kapital})] + \text{felt} = \text{praksis}^{42}$$

Det interessante med en påføring af Bourdieus metodik i forhold til afholdsbevægelsen i Danmark vil være at skabe et yderligere fortolkningsgrundlag i forståelsen af selv samme ud fra tanken om, at vi som mennesker har en indbygget ”vilje” til at fremme vores sociale position. Dette kan i det konkrete eksempel være kampen om et forbud mod alkohol, hvori der bliver forsøgt en ændring af feltets struktur, der ifølge Bourdieu har til formål at skubbe til den tidligere magtbalance indenfor et pågældende felt. Bourdieus konstruktivistiske strukturalisme giver redskaber til at udforme en analyse, hvor man både inddrager det strukturalistiske syn samtidig med en inddragelse af et aktørperspektiv. Især til at belyse det moderne samfunds positioneringer af befolkningen indenfor det sociale rum giver Bourdieus begrebsunivers en anvendelig forklaringsramme til at påpege årsagerne hertil.

For at vende tilbage til Hofstadters teori, beror hans centrale begreb *Status Politics* (Statuspolitik) ligeledes på, at der med det moderne samfunds opståen blev skabt en social ulighed ud fra den økonomiske rigdoms ulige fordeling, hvilket udmunder sig i skabelsen af samfundets sociale klasser. Med inspiration fra Webers stratifikationsteori kan det pointeres, at besiddelsen af ressourcer varierer, hvilket derved skaber

³⁹ Mennel, 1969: 164-166

⁴⁰ Dispositionerne er kaldes også samlet i Bourdieus metodik for ”Habitus”. Forsimplet kan habitus anses som en ressource eller repertoire, der er dannet ud fra den enkeltes levevilkår, hvilket skaber specifikke overbevisninger og værdier. Habitus kommer til at være udslagsgivende for et individs ”praktiske sans”.

⁴¹ Bourdieu, 1997: 54

⁴² Maton, 2012: 50

lagdeling i en underklasse, middelklasse og overklasse. Ligeledes i de amerikanske analyser af afholdsbevægelsen kan der pointeres et fokus på konflikt på baggrund samfundets klasseinddeling. Klasseinddelingen ender ud i et politisk mellemværende, der ligeledes er ideologisk betinget. Arbejderne søger mod socialismen og kapitalisterne imod liberalismen og konservativismen. Det er derfor nærliggende, at undersøge afholdsbevægelsen som en del af konfliktperspektivet i henhold det socialistiske frembrud i Danmark, hvori afholdsbevægelsen skal ses som den normbestemmende og opdragende instans for arbejderklassen. Som påpeget af den engelske historiker Edward Palmer Thompson i sin undersøgelse af den engelske arbejderklasse, definerer arbejderklassen sig ud fra bestemte normer, traditioner og andre kollektive opfattelser i relation til de økonomiske betingelser.⁴³.

Et teoretisk skridt videre fra Hofstadter finder man sociologen Joseph R. Gusfield (1923-2015) og hans bog *Symbolic Crusade*, hvori han argumenterer for, at symbolet på kampen for politisk og demokratisk indflydelse blev afholdenhed og ønsket om et alkoholforbud. Gusfield henter i bogen inspiration fra Hofstadter og benytter begreberne statuspolitisk og statusorden til at beskrive afholdsbevægelsens vækst og indflydelse. Da afholdsbevægelsen i Amerika kom igennem med det 18. lovtillæg til forfatningen og et alkoholforbud blev en realitet, fik landet ifølge Gusfield en symbolsk lov. Den symbolske lov har til formål at påvirke borgernes levemåde, og på den baggrund tilgodeser loven et specifikt valg af normer, der vægter højere end andre normer. Det afholdende normsæt bliver glorificeret, og samfundet bliver som konsekvens heraf splittet i grupper, som er inddelt efter, hvordan de lever op til de lovgivende normer. Derved skabes en statusorden, hvor grupperne i sidste ende vil komme til at kolliderer med hinanden som konsekvens af divergerende interesser og levemåde⁴⁴.

En anden central pointe fra Gusfield omhandler måden, hvorpå statusordenen afføder et *assimilationspres*. En nuance her er, at alkoholisme ikke på daværende tidspunkt blev anset som en behandlingsværdig sygdom, men derimod som et moralsk problem, der kun kunne kurreres ved selvdisciplinering. Det var altså individets egen skyld, at misbruget satte en stopper for en mulig etablering på arbejdsmarkedet. Men ved at fremvise et bevis på, at man var afholdende, blev chancerne større for, at man kunne genetablere sig på arbejdsmarkedet. Paradoksalt stopper folk ikke med at drikke fra den ene dag til den anden, og det blev for afholdsbevægelsen idealt at benytte alkoholen som middel til at bibeholde de traditionelle magtstrukturer⁴⁵.

⁴³ Thomsen, 2009: 1019-1020

⁴⁴ Gusfield, 1963: 167-172

⁴⁵ Gusfield, 1963: 69-70

Det er nærliggende at spørge, hvordan afholdsbevægelsen går fra at være en så indflydelsesrig bevægelse før forbuddets vedtagelse til nærmest at gå i opløsning herefter. I den forbindelse forsøger Gusfield at opstille nogle generelle karakteristika for afholdsbevægelsens opløsning, og det er i den forbindelse, han benytter sig af udtrykket *Statusgroup* (Statusgruppe). Afholdsbevægelsen kan betegnes som en statusgruppe, da deres gruppefundament er opbygget ud fra et moralitetsgrundlag, der har en bred spændevide i kraft af en bred appel. Dette medfører, at de forskellige afholdsforeninger kan anses som værende løse kollektiver, da medlemsrepræsentationen fordeler sig bredt over classeskel, hvilket i sidste ende besværliggør politiske handlinger over længere sigt. Afholdenhed er i sidste ende et for subjektivt og følelsesladet emne i sammenligning med grupper, hvis grundlag er opbygget efter et konkret og objektivt emne – som bl.a. økonomi og andre materielle goder. Statusgruppen ender dermed at spredes i kraft af klasse – og kultureltilhørsforhold⁴⁶. Spredningen i forskellige fraktioner får i forlængelse heraf den konsekvens, at arbejdet for at opretholde et alkoholforbud kommer under svære betingelser. Hovedsagligt på baggrund af, at afholdsbevægelsen traditionelt ikke har været anset som reformister. Gusfield konkluderer på den baggrund, at alkohol blev symbolet på den ”nye” livsstil, der var kommet til USA for at true den gamle livstil. Det er i denne forbindelse, at begrebet statuspolitik bliver en fast del af statusgruppens politiske agenda, og det handlede i højere grad om bibeholdelse af de traditionelle magtstrukturer end et egentligt moralsk forsøg på at udrydde drikkeondet⁴⁷.

6. Metode

6.1 Analysestrategi

Analysestrategisk vil emnet blive belyst ud fra den hypotetisk-deduktive metode med baggrund i de tidligere forskningsresultater. Første del af analysen vil forsøge at skabe en dybere præcisering af de antagelser, der er blevet præsenteret af Sidsel Eriksen og Poul E. Porskær Poulsen. Der er blevet fremlagt en hypotetisk grundantagelse af, at afholdsbevægelsen i de større industrialiserede byer havde størst tilslutning fra arbejderklassen. Den første del af analysen vil derfor blive udformet som et casestudie for at bekræfte eller afkræfte nogle af de tidligere forklaringer omkring den klassemæssige medlemsrepræsentation i afholdslojerne. Ligeledes vil det blive vurderet ud fra mit eget casestudie, om afholdsbevægelsen var et udtryk for en småborgerlig disciplinering af arbejderne, eller om bevægelsen nærmere var et udtryk for et ønske om selvdisciplinering set i lyset af den kapitalistiske transformation af samfundet.

⁴⁶ Gusfield, 1963: 14

⁴⁷ Gusfield, 1963: 66-67

Første del af analysen vil blive udført som et casestudie, da det vil være praktisk umuligt i forhold til projektets omfang at lave en dybdegående analyse af alle de mange afholdsforeningerne i Danmark. I min originale analysestrategi havde jeg i sinde at inddrage analyser af tre forskellige afholdsforeninger og udforme et komparativt casestudie for at sikre en større validitet, men på baggrund af nedlukning af landets arkiver blev denne tilgang ikke en mulighed. Jeg havde foretaget en begyndende analyse af I.O.G.T logen ”Morgenstjernen” fra Nibe, men analysen nåede ikke at blive færdiggjort, så den kunne indgå i projektet. Analysen kommer på den baggrund kun til at fokusere på I.O.G.T logen ”Morgenrøden” fra Aalborg. Morgenrøden er valgt som case ud fra den begrundelse, at Aalborg som by, med den store industrialisering, der fandt sted i slutningen af det 19. Århundrede, og dens betydelige indbyggertal, vil kunne give et godt indblik i arbejderklassens tilstedeværelse i afholdslogerne. Medlemsprotokollen for Morgenrøden udgør samtidig en stikprøve af en stor størrelse, der vil give den pågældende case et solidt generaliserbart grundlag. Ud fra de hypotetiske grundantagelser vil Morgenrøden fungere som en ”mest sandsynlig” case, da den er af høj repræsentativ karakter set i forhold til Danmarks andre afholdsloger i de industrialiserede byer. Morgenrøden som case vil derfor bidrage til at skabe et mere fyldestgørende billede af afholdslogerne i de større danske byer, og omvendt vil den kunne falsificere forskningens tidligere antagelser⁴⁸. Det har været et aktivt valg at prioritere en analyse af en afholdsloge fremfor en af foreningerne under Danmarks Afholdsforening, da den tidligere forskning har vist, at logerne i højere grad havde succes med at erhverve medlemmer i de danske købstæder og folk fra arbejderklassen. Analysen bygger derfor på et begrænset perspektiv, og jeg vil på den baggrund ikke kunne konkludere tendenser for medlemstilslutningen i de mindre landbrugssamfund. Analysens perspektiv vil derfor begrænse sig til et supplement til den tidligere forskning relateret til afholdsbevægelsens medlemmer i de bysamfundene. At perspektivet for første del af analysen er begrænset til bysamfundene og deres medlemmer fra arbejderklassen vil relatere sig til anden del, hvor jeg bl.a. vil analysere på, hvordan samarbejdet og forholdet mellem afholdsbevægelsen og arbejderbevægelsen udviklede sig i årene omkring århundredeskiftet.

I den tidligere forskning kan der ses stærke tendenser til, at afholdsbevægelsen har været en integreret del af arbejderbevægelsen og Socialdemokratiet angående hyppige medlemsoverlap, hvilket derfor gør det interessant at se på, hvordan dette har udmærket sig i den offentlige politiske debat. Til at belyse dette perspektiv vil analysen inddrage avisartikler, der beskriver forskellige møder, hvori afholdsforeningernes og arbejderbevægelsens budskaber er blevet ytret, og herved komme nærmere en forklaring på, hvordan denne agitation har haft til formål at ramme en bestemt målgruppe. Hovedparten af de

⁴⁸ Flyvbjerg, 2015: 508-509

aviser, der inddrages i anden del af analysen, vil være socialistiske aviser, da de har brugt mest spaltepads på at berette fra de debatter, der har været fundet sted rundt i landet relateret til den pågældende problemstilling. Debatterne præsenteret i analysen vil omhandle specifikke holdninger i henhold til samarbejdet mellem arbejderbevægelsen og afholdsbevægelsen. Anden del af analysen vil ligeledes foregå på baggrund af en teorifortolkende tilgang, hvor kilderne vil blive diskuteret i forhold til de præsenterede teorier og den hidtidige forskning på området. Teorien vil blive inddraget for at skabe en yderligere forståelse af det empiriske materiale indenfor den begrænsede fortolkningsramme. I diskussionen vil de generelle tendenser blive forsøgt udpeget i sammenhæng med problemstillingen, og ved inddragelsen af det teoretiske materiale har disse til hensigt at blive forstærket. Til sidst i analysen vil der blive fokuseret på debatten omhandlende indførelsen af et forbud i Danmark. Her inddrages både afholdsbevægelsens og DPFV's argumenter for og imod, at Danmark skulle blive et forbudsland. Generelt er analysen opbygget kronologisk, hvad angår den alkoholpolitiske udvikling og afholdsbevægelsens indflydelse herpå.

6.2 Kildepræsentation og kildekritiske overvejelser

For at skabe et billede af den klassemæssige fordeling af medlemmerne i logen Morgenrøden, har jeg benyttet mig af medlemsprotokollen for årene 1882-1895. Denne specifikke protokol er valgt til analysen, da den indeholder størst detaljegråd i forhold til medlemmernes navn, livstilling, fødselsår, tidligere bopæl, ind – og udmeldelsesdato og årsager til udmeldelse. Flere af logens senere protokoller indeholder ikke livsstilling, hvilket er en ret central information for at kunne kategorisere medlemmerne. I min gennemgang og kategorisering af de tilsammen 938 medlemmer følger der naturligt en vis usikkerhed omkring nogle af medlemmernes livsstilling. Jeg har taget den forholdsregel i undersøgelsen, at jeg under kategorien ”selvstændige håndværkere og handlende” kun har placeret de medlemmer, som er blevet anført med ”mester” efter deres konkrete profession. Der skal her påpeges en usikkerhed, hvis ikke protokollen gennemgående blev udformet efter, at mestertitlen specifikt har været en vigtig detalje at påføre. Det virker dog grundlæggende til, at mestertitlen har været en vigtig betegnelse at få med ved indskrivningen i Morgenrøden. De første år anført i protokollen, hvor detaljegråden har været højst ved indskrivningerne, har det dog været nemmere at identificere, hvilke medlemmer, der har været selvstændige håndværkere og handlende. Endvidere ses der et gennemgående mønster i protokollen, som viser, at der tit var tilfælde med koordinerede indmeldelser af personer med samme livsstillingsbetegnelse, hvilket vidner om, at de højst sandsynligt kom fra samme arbejdsplads og dermed ikke har været selvstændige indenfor det pågældende erhverv. En anden usikkerhed i forhold til undersøgelsen skal ses i de mange fraværende

titler og utydelig titler, der er tendensen i de senere år af protokollen. Hertil kan det påpeges, at protokollen kan anses som værende af en stor stikprøvestørrelse, hvor de mange nævnte stillingsbetegnelser har været tilstrækkeligt til at kunne danne et fyldestgørende billede af medlemsrepræsentationen.

For at skabe et større analysegrundlag har jeg ikke kun valgt at analysere kvantitativt på logen, men samtidig valgt at analysere logen ud fra et kvalitativt perspektiv ved at inddrage elementer fra logens forhandlingsprotokol i årene 1887 til 1889. Ved inddragelse af forhandlingsprotokollerne har jeg fået et tættere indblik i logens ugentlige møder, og de dertilhørende problemstillinger, som blev behandlet i de udvalgte år. Afholdslogerne har arbejdet med stor lukkethed i deres mødekultur, og forhandlingsprotokollerne bliver på den baggrund et forholdsvis uforstyrret indblik i logens arbejde. Rent kildekritisk kan det dog påpeges, at der kan findes en usikkerhed i referentens nedskrivning af møderne, da det kan tænkes, at visse diskussioner eller episoder er blevet udeladt fra protokollerne. Validiteten af de nedskrevne episoder må på den anden side vægtes højt, da protokollerne udelukkende har været til intern brug, hvilket gør, at protokollen ikke var udformet efter et specifikt publikum, hvor oplysninger om logens aktiviteter måtte holdes hemmelige. Protokollen har på baggrund vist sig yderst brugbar til at indsamle direkte udtalelser fra medlemmer, hvilket er en væsentlig vinkel at have med i mit forsøg på at indfange medlemmernes hensigter med indmeldelsen i logen.

Videre i analysen vil størstedelen af kildematerialet stamme fra landets aviser. Aviserne fungerer som vigtige kilder til at komme sporet af, hvordan vigtige politiske sager blev modtaget i samtiden. Aviserne bringer centrale oplysninger omkring et lovforslags modtagelse, og aviserne kan dermed bidrage til at skabe et overblik over de forskellige holdninger og synspunkter relateret til de konkrete beslutninger. I forhold de alkoholpolitiske spørgsmål fra samtiden har jeg bevidst forsøgt at finde frem til modtagelsen og diskussionerne i de socialdemokratiske partiaviser, da problemstillingen koncentrerer sig specifikt om afholdsbevægelsens modtagelse i disse kredse. Mere specifikt vil der være en inddragelse af Nordjyllands Social-demokrat, Nordjyllands Arbejderblad, Social-Demokraten og Demokraten (Århus). Der skal selvfølgelig dvæles ved, at partimedierne er et udtryk for partiernes standpunkter, og jeg har i den forbindelse forsøgt at udvælge artikler, hvori der fandtes den mindste tilstedeværelse af partipolitiske standpunkter i direkte form. Analysen vil derfor hovedsagligt inddrage uddrag fra debatter, hvor der har været en fremstilling af holdninger fra forskellige vinkler. Der vil selvfølgelig være en iboende usikkerhed i, om aviserne har berettet fra debatterne på en neutral måde. I den forbindelse har jeg forsøgt at lave en kritisk udvælgelse af artikler, som har kunnet give det mest saglige billede af samtidens alkoholpolitiske diskussioner. Fra starten af den analytiske skrivning har jeg ønsket at supplere avisernes beretninger med konkrete forhandlinger fra Rigsdagen, men på grund af Covid-19 pandemiens nedlukning af samfundet, har jeg

ikke haft mulighed for at lave en grundig analyse af Rigsdagstidende. Efter den begyndende åbning af har jeg dog haft mulighed for at indsamle nogle specifikke forhandlinger fra både Folketinget og Landstinget angående Beværterlovens vedtagelse i 1912. På baggrund af den korte tidshorizont fra åbningen til afleveringsdato, er dette de eneste forhandlinger, der vil blive inddraget i projektet. Dette er selvfølgelig en stor ulempe og en begrænsning for at kunne skabe et mere alsidigt billede af afholdsbevægelsens indflydelse på de alkoholpolitiske spørgsmål.

Til sidst inddrages erindringer fra tidligere ledende afholdsfolk. Dette vil blive gjort for få et indblik i de personlige oplevelser relateret til afholdsbevægelsens virke i Danmark. Specifikt er der her tale om Frode Markersens *Afholdsbevægelsen i Danmark* fra 1939, hvor forskellige ledede afholdsfolk har skrevet kapitler i retrospekt vedrørende afholdsbevægelsens virke i nationale anliggender. Disse erindringer giver et indblik i, hvordan afholdsfolkene personligt har forholdt til bevægelsens forskellige aktiviteter fra perioden. Mange af afholdsfolkene inddraget i værket har ligeledes været helt tæt på begivenhederne relateret til afholdsbevægelsens kamp for mere politisk indflydelse. Disse kilder præges dog af en tydelig tendens til at fremstille afholdsbevægelsens politiske formåen i et ekstra godt lys, og de er derfor blevet behandlet kritisk i forhold til deres brug i projektet.

7. Analyse af problemstillingen

7.1 Casestudie af I.O.G.T logen Morgenrøden

Medlemmer – I.O.G.T Logen ”Morgenrøden” – 1882-1895

Selvstændig håndværkere og handlende	46
Arbejdere, svende og lærlinge	473
Ungkarle og Jomfruer	26
Lærere og musikere	4
Hustruer	116
Andre (Enker og Utydelige titler)	43
Ingen jobtitel	261
I alt	938

I medlemsundersøgelsen af logen Morgenrøden ses et stort flertal af arbejdere, svende og lærlinge, og den småborgerlige klasse af selvstændige og handlende har i sammenligning været af et meget begrænset antal. I sammenligning med de medlemsundersøgelser, som er lavet af Poul E. Porskær Poulsen og Inge Bundsgaard og Sidsel Eriksen, stemmer sammensætningen af medlemmer godt overens i henhold til de mønstre, som de har påpeget i deres undersøgelser. Eriksen og Bundsgaard påpeger i deres analyse af logen ”Tro mod Løftet” fra Silkeborg det som en kvantitativ umulighed, at den store forskel i antallet på faglærte arbejdere og den småborglige gruppe af selvstændige og handlende kan være et udtryk for en småborgerlig dominans. Selv i undersøgelsen af ”Tro mod Løftets” embedsmænd kan denne tendens ikke påpeges⁴⁹.

Hos Morgenrøden tegner der sig ligeledes et billede af, at der ikke kvantitativt har været en småborgerlig dominans til stede i logen. Tilstedeværelsen af denne klasse har kun været på 46, og de faglærte og ufaglærte arbejdere har klart været en dominerende faktor med deres tilstedeværelse på hele 473 medlemmer. Ved et kig i betegnelserne over de ledende medlemmer af logen, tegner der sig heller ikke et billede af, at logen har været stærkt repræsenteret af personer fra den småborgerlige klasse⁵⁰. Morgenrøden kan karakteriseres som en repræsentativ case i forhold til de tidligere undersøgelser i de industrialiserede byer i Danmark, og det ses tydeligt, at logen har haft sin hyppigste tilgang af folk fra arbejderklassen. Logen har ikke tiltrukket de velstillende borgere eller familier i Aalborg, og logen skal i højere grad ses som værende et tilhørssted for de mere økonomisk sårbare personer, om enten det har været på baggrund af ønsket om et familiært fællesskab eller som værn mod dagligdagens levevilkår. Bundsgaard

⁴⁹ Bundsgaard & Eriksen, 1987: 182

⁵⁰ Markersen, 1939: 590. Bind 3 ”Oversigt over Morgenrødens ledende – og bestyrelsesmedlemmer”

og Eriksen påpeger i deres undersøgelse, at denne medlemsrepræsentation skal ses som et udtryk for, at medlemmerne søgte en form for omsorg i kampen mod de svære levevilkår, hvilket indebar ting som alkoholisme, sygdom og fattigdom⁵¹. I perioden frem til 1880'erne så man i Aalborg en stor stigning i udsænkingssteder. Der var nu 14 steder pr. tusinde i 1880, hvilket var over en fordobling fra de 6 steder, der var i 1860. Drikfældigheden blev særdeles synlig på Aalborgs fattiggård, hvor en femtedel af dødsfaldene skyldtes et overforbrug af alkohol, og generelt kan det pointeres, at hele en tiendedel af Aalborgs befolkning blev forsørget af fattighjælp, og i bybilledet var der kun tilstedeværelse af en beskedne gruppe af velstillede borgere. Da Morgenrøden blev oprettet i 1882, var der en stor tilstedeværelse af drikfældighed og social nød, og deres budskaber om afholdenhed og forbedring heraf kan siges at have haft en aktualitet i byens daværende situation. Afholdslogernes opståen kan derfor anses som værende et alternativ til håbløsheden forbundet med den ringe økonomiske situation mange af borgerne stod i. Afholdslogerne skal ses i forhold til de andre alternativer, der var tilstede i 1880'ernes Aalborg. Enten gjaldt det om at tjene nok til at skaffe en billet til Amerika eller som alternativ støtte de socialistiske tanker i kampen for bedre lønninger. Samt blev en øget Kooperation i form af forbrugs – og spareforeninger en måde, hvorpå arbejderne kunne anskaffe sig livsfornødenheder til billige priser og samtidig få en del af overskuddet⁵².

Det har i Morgenrødens medlemsprotokol været besværligt at linke medlemmerne sammen, da mange af indskrivningerne ikke rummer en så høj detaljegrade af tilhørsforhold til en bestemt håndværksmester eller anden husstand. Der kan dog ses en tendens i de første år af logens levetid, at folk med samme erhverv meldte sig ind samtidigt. Det ses, at de første medlemmer i logen hovedsagligt kom fra Aalborg Glasværk, og udover glasmagerne og glassliberne var der en stor tilstedeværelse af tømrere, bagere, malere, skomagere og murere. I det første år, hvor der har været 121 medlemmer indmeldt, ses der kun fire personer med mestertitler. Det kan dermed udelukkes, at logen var oprettet på et småborgerligt grundlag. Logens første aktive år har nærmere taget form som et arbejderfællesskab, hvor der har været stor repræsentation fra forskellige faglærte grupper, og i de fleste tilfælde kan der ikke laves en kobling mellem sven-dene og de få mestre, som var medlemmer i logens første leveår. Det må derfor i Morgenrødens tilfælde konkluderes, at der ikke kan påpeges et synligt dominans forhold, hvor ansatte er blevet presset ind i logen med formålet om disciplinering. Der tegner sig i højere grad et billede, der antyder, at medlemskabet blev en fælles sag for arbejderne i de enkelte virksomheder for at skabe rammer, hvorved der kunne skabes en fælles konsensus om en afstand til alkohollen. Historiker Lars Tvede-Jensen påpeger i denne

⁵¹ Bundsgaard & Eriksen, 1987: 182

⁵² Bender, 1998: 39

forbindelse, at der i Aalborg var en tilstedeværelse af mange ufaglærte arbejdere, som havde problemer med drikkeriet. De største problemer var i henhold til deres forbrug af den billige snaps. Tvede-Jensen pointerer, at der skal laves en yderligere distinktion mellem de faglærte og de ufaglærte arbejdere. De faglærte orienterede sig i større grad end de ufaglærte mod de småborgerlige normer, hvor manden var forsørger, og hustruen havde ansvaret for at tage sig af hjemmet og børnene. I de ufaglærte familier var det oftere kvinderne, som sikrede eksistensgrundlaget⁵³. Set i henhold Poulsens todimensionelle dominansforhold giver analysen af Morgenrøden grund til i større grad at påpege en mulig dominans i forholdet mellem de ufaglærte og de faglærte. Selvom endemålet i forbedringen af levevilkårene har været den småborgerlige levemåde og dertilhørende normer, kan der påpeges en mellemregning, hvori de ufaglærte først skulle tilegne sig de faglærtes adoption af disse normer. Organiseringen i bl.a. en afholdsforening blev et vigtigt middel for de ufaglærte til at komme ud af den onde cirkel, og for at benytte sig af Bourdieus feltbegreb, skulle der ligeledes kæmpes en kamp indenfor arbejderfeltet for at imødekomme og ændre de kulturelle forskelle mellem de forskellige grene af arbejdere i Aalborg. Alt i alt for at skabe en større respekt i det lokale bybillede. Afholdslogerne kan siges at have været et sted, hvor en assimilation mellem de to arbejdergrupper har fundet sted, hvilket også stemmer godt overens med de tendenser, der ses i Morgenrødens medlemsrepræsentation. Det har ikke været en nødvendighed at indblende den småborgerlige klasse som disciplineringsmålestok, da dominansforholdet også har foregået arbejderklassen imellem, og først i løbet af 1890'erne med bedre konjunkturer og højere lønninger begyndte de ufaglærtes familiemønstre at gå i retning af de faglærtes⁵⁴.

Som Poulsen påpeger i sin analyse af Silkeborg Afholdsforening var det ikke uvant, at se en tilstedeværelse af hele familier i afholdsforeningerne, og dette i sig selv er udtryk for, at disciplineringen ikke blot skulle være for den enkelte, men ligeledes for hustruer, børn og tjenestefolk⁵⁵. I Morgenrøden var det hellere ikke uvant, at familien blev en del af logen og i få tilfælde med de dertilhørende tjenestefolk. At hele familier fandt vej til logen viser sig i, at hustruerne var den anden største gruppe i Logen. Logen har altså haft held med både at appellere til den enkelte fra arbejderklassen og familien som samlet enhed. Det vidner om, at der har været incitamenter til ikke blot at få det enkelte familiemedlem til at fremstå afholdende, men det var ligeledes vigtigt at få hele familien samlet om afholdenheden. Eriksen påpeger sin analyse af Thisted Afholdsforening ud fra en analyse af medlemsprotokollerne med dertilhørende angivelse af medlemmernes tidligere drikfældighed, at største delen af de mandlige medlemmer var tidligere

⁵³ Tvede-Jensen, 1998: 202-203

⁵⁴ Tvede-Jensen, 1998: 202-203

⁵⁵ Poulsen, 1983: 172

drikfældige uanset personens socialgruppe. Drikfældigheden var dog især udbredt blandt husmændene, de ufaglærte arbejdere og håndværkersvendene. Som det ses hos Morgenrøden, var der i Thisted også en stor andel gifte mænd, hvilket resulterede i, at hustruerne endte med at udgøre en stor gruppe i afholdsforeningen. Det fleste af hustruerne var registreret som ”mådeholdende”, og Eriksen tolker dette som en solidarisk handling fra hustruerenes side, idet de ikke led under samme afhængighed som deres mænd. I flere tilfælde var det solidariske følge ikke kun fra hustruerne, da børnene også blev medlem⁵⁶. Denne tolkning af indmeldelserne i Thisted stemmer godt overens med indmeldelsernes karakter i Morgenrøden, hvor det også ses at familiernes indmeldelser og udmeldelser fulgte hinanden, og når manden enten blev udstødt eller udtrådte selvstændigt, fulgte familien med.

Morgenrøden kan generelt karakteriseres som en afholdsloge, der har givet sociale udsatte og økonomisk sårbare personer sociale fordele og et rum, hvori de kunne komme drikfældigheden til livs med eller uden familiens støtte. I de første år af Logens leveår kan det i medlemsprotokollen ses, hvorfor medlemmerne blev udmeldt af logen. I de fleste af tilfældene har de udmeldte eller udstødte fundet en ny loge, og i største delen af tilfældene blev der lavet en forflytning over til en anden Aalborg loge i dette tilfælde de to loger ”St.Johannes” eller ”Ansgar”. Der har altså tit været et fortsat ønske om at være del af en loge, og medlemskaberne kan på den baggrund betegnes som at have værende af ”flydende” karakter, hvor personerne ikke har bundet sig i længere perioder. Udmeldelsen var ofte af egen vilje, og i mindre tilfælde var der sket en udstødelse. Flere af medlemmer har ved udstødelse forsøgt at angre deres brud på logernes regelsæt, og hvis den pågældende loge ikke ville godkende deres ansøgning om en genindmeldelse, forsøgte de sig med indmeldelse i en anden loge.

For et medlem kunne optages i Morgenrøden blev pågældende bedt om at svare på henholdsvis tre spørgsmål:

- 1) Tror De paa tilværelsen af en almægtig Gud som hersker og reagerer over alle ting?
- 2) Vil De aflægge et livsvarigt Løfte om at afholde Dem fra eller give til andre som Drik, noget, der kan beruse?
- 3) Vil De vise lydighed mode alle Ordenens Love og Regler, der ikke stride mod Deres Pligter som Borger og Christen?

”Med bekræftende Svar paa disse Spørgsmaal optages enhver hæderlig og uberygtet Mand eller Kvinde i Ordenen uden Hensyn til Stand, Stilling, Race eller Trosbekjendelse.”⁵⁷

⁵⁶ Eriksen, 1991: 540-541

⁵⁷ Aalborg Vejviser, 1889-1891: 25-26

Med denne formulering ses der en stor åbenhed, hvad angik logens bekendtgørelse om optagelse af medlemmer fra alle lag af samfundet. Men som det kan ses i optegnelsen af medlemmer, så har logen tiltrukket betydeligt flest medlemmer fra arbejderklassen, og det må konstateres ud fra medlemsrepræsentation, at logen har haft held med at tiltrække Aalborgs ufaglærte og faglærte arbejdere.

Logerne var lavet til, at de skulle være af en forholdsvis lille størrelse, hvad angik medlemsantal, og de kom på den måde til at adskille sig fra de åbne afholdsforeninger. Det blev generelt hos logerne anset som ideelt, hvis der blev oprettet flere forskellige loger i Aalborg-området. I Aalborg på det pågældende tidspunkt fra 1887-1888 fandtes der fire loger under I.O.GT med tilsammen ca. 250 medlemmer⁵⁸. Hos Morgenrøden svinger medlemstallet mellem ca. 40-60 i perioden 1887-1889, og i 2.kvartal af 1888 ser man et stort frafald på 17 medlemmer, hvor medlemstallet gik fra 61 til 44. 6 medlemmer udtrådte og 11 medlemmer blev udstødt⁵⁹. Denne tendens stemmer også godt overens med, hvad Bundsgaard og Eriksen påpeger hos "Tro mod Løftet" og dens hyppige udskiftning af medlemmer. Det lader til med udgangspunkt i Morgenrøden, at det for en hel del af medlemmerne har været svært at holde sig strengt afholdende. Anklagekulturen i logen har været medvirkende til, at der har været fokus på, at aktivt opdage dem, som ikke kunne opretholde afholdsløftet. Ved læsning af forhandlingsprotokollen for Morgenrøden ses det, at der næsten på ugentlig basis skulle tages stilling til nye anklager om brud på afholdsløftet.

I Morgenrøden var der ikke blot få medlemmer, men når man gennemgår forhandlingsprotokollen, ses der en tendens til, at kun en meget lille del af logens medlemmer var aktivt deltagende ved møderne. Fremmødet i logen lå i perioden mellem 13-20 medlemmer, og de medlemmer som oftest ses nævnt i protokollen, var de medlemmer med et vigtigt embede inden for logen. I logen skulle der hvert kvartal besiddes elleve embeder af forskellig karakter, og når de elleve vigtigste personer som regel var tilstede ved møderne, lader det ikke til, at mange af de lavere stående medlemmer havde en aktiv rolle i logen. Der kan være flere årsager til, at dette mønster ses i logen. Én af de mulige årsager skal til dels ses i, at logerne bibragte en sikkerhed, hvad angik livsforsikring og anden form for økonomisk støtte ved sygdom. Som medlemsprotokollen viser, var største delen faglærte og ufaglærte arbejdere, og det må antages, at det for denne gruppe var et nødvendigt sikkerhedsnet at tilegne sig. I Morgenrøden ses det blandt andet, at medlemmer opbyggede gæld, da flere medlemmer ikke havde midlerne til at betale kontingent, hvorved man kunne få udskudt betalingen ved udlevering af et "klareringskort"⁶⁰. Det kan derfor siges at være

⁵⁸ Aalborg Vejviser 1887-1888

⁵⁹ Forhandlingsprotokol - Logen Morgenrøden 1887-1889, 6. August 1888.

⁶⁰ Forhandlingsprotokol - Logen Morgenrøden 2. december 1888

meget plausibelt, at størstedelen af logens medlemmer nærmere så deres medlemskab som en forsikringsordning end et fællesskab, hvori man aktivt havde lyst til at deltage ved de ugentlige møder. Kun på et fåtal møder var halvdelen af medlemmerne mødt op. Lignende tendenser ses hos medlemmerne af Socialdemokratiet i Aalborg, der i 1880'erne ligeledes havde svært ved at opretholde et stort antal af betalende medlemmer, da de hårdt pressede arbejderbudgetter kun rakte til livsfornødenheder, og det blev dermed en økonomisk prioriteringssag. Prioriteringen gik som oftest imod at opretholde sit medlemskab i fagforbundene. De politiske budskaber formåede dog alligevel at udbrede sig til et stort publikum i de offentlige debatter, hvilket på den baggrund gjorde de konkrete medlemstal af mindre væsentlighed⁶¹. For at afholdssagen skulle vinde større udbredelse blandt offentligheden i Aalborg, ses der hos Morgenrøden en vigtig prioritering af de offentlige møder. I de interne forhandlinger kommer det til udtryk, at det var af stor vigtighed at give et godt indtryk ved de offentlige møder, da der nødtigt skulle spredes sladder på lokalt plan, der kunne skade logens omdømme⁶².

Under et møde d. 22 oktober 1888 får man indtrykket af, at der har været en vis skepsis, hvad angår nogle medlemmers hensigt med indmeldelse i Morgenrøden. Efter Broder Poul Møller havde meldt sin udgang af logen pga. fraflytning, blev der i anledning heraf fremført beskyldninger, som gik på, at Møller havde forbrudt sig på sit afholdsløfte allerede 14 dage før udmeldelsen. Som modsvar til denne beskyldning fremfører Møller en ret interessant betragtning angående andre medlemmers hensigter med indmeldelse i logen. Han kommer på mødet med følgende påstand: ”Br. Poul Møller fandt det meget uheldigt, at de medlemmer, som havde brugt Ordenen som en slags Trappetige til at naa et bestemt Formål ved at paaraabe sig at være Good Templar nogle faa dage efter forbrød sig og senere udmeldte sig⁶³”

Dette citat giver et godt indblik i nogle af de udtalte ting, som skete i bevægelsen og i Good Templar-ordenen på daværende tidspunkt, og man får her forklaring på én af de mulige årsager til den hurtige udskiftning i medlemmer. Citatet fra Broder Møller viser, når han benytter et udtryk som ”trappetige”, at der har været en tilstedeværelse af medlemmer, som udelukkende har haft et kort medlemskab for at opnå en form for respekt på arbejdspladsen eller i andre fællesskab, hvor afholdenhed har givet en forbedring af status. Det er svært at sige noget om, hvor mange, der er tale om, men dette kan være en god forklaring på, hvorfor der har været en så hyppig udskiftning i medlemmer. Det har været af en høj symbolsk værdi, at være medlem af en afholdsforening, hvor meget tyder på, at det kun har været et fåtal, som har haft engagementet til at forblive medlemmer i en længere varende periode.

⁶¹ Strange Petersen, 1998: 91-92

⁶² Forhandlingsprotokol - Logen Morgenrøden 21. Maj 1888

⁶³ Forhandlingsprotokol - Logen Morgenrøden 22. oktober 1888

Broder Møllers udtalelse om ”trappestigen” omkredser godt, hvad afholdsforeningernes dannelsesprogram egentlig omhandlede. Afholdsforeningerne skulle være midlet til en forbedring af medlemmernes sociale status. Dette skete bl.a. gennem et øget fokus på helbred, fokus på egen dygtiggørelse, fokus på opsparing, og ikke mindst pådragelse af ansvar for sine medborgere. Generelt skulle der udvikles en selvrespekt, der i sidste ende kunne hæve medlemmerne op fra ”det undertrykkende drikkeri og blive ligestillede med sine øvrige samfundsborgere.”⁶⁴. Men trappestigen til en respektfuld tilværelse var for mange af medlemmerne i Morgenrøden en besværlig stige at klatre på. Selvdisciplineringen var svær at udleve, da drikkeriet stadig var en svær størrelse at få bugt med, og medlemsskabet af logen var ligeledes en dyr økonomisk post. Afholdsforeningerne gav mulighederne for denne personlige forbedring, hvis blot man kunne modstå fristelserne, der i sidste ende fik en udstødt fra fællesskabet.

Eriksen påpeger i sin analyse af Thisted Afholdsforening, at fokuset fra afholdsbevægelsen om at tilegne sig det borgerlige værdigrundlag og dannelsesideal ikke blev imødegået, og stemplet som afholdsmand hjalp ikke for at fremme forståelsen blandt samfundets ressource stærke personer. Dette skabte en yderligere distance til de borgerlige dannelsesidealer⁶⁵. Det kan konstateres, at denne distance gjorde afholdssagen ideologisk og kulturelt betinget. Afholdsbevægelsen stod nu som en modstander af det kulturelle hegemoni og blev på den baggrund en modkultur til de borgerlige skikke, som bestod i en opretholdelse af deres private drikkeri. Kampen for mere indflydelse skal ikke her ses som værende uvæsenlig. Kampen, der senere tog en mere politisk drejning, kan derfor også sættes i sammenligning med Hofstadters påpegning af afholdsbevægelsen som et udtryk for statuspolitik, hvor alkohol blev omdrejningspunktet for en større kulturkamp, der skulle gøre plads til arbejderklassens ønske om en større politisk indflydelse og heraf en yderligere demokratisering af samfundet.

I 1880’ernes Aalborg blev afholdsbevægelsens blot én af de bevægelser, der skabte en organiseret klassebevidsthed. Den socialdemokratiske arbejderbevægelse stod også overfor deres gennembrud, efter at 1870’ernes massearbejdsløshed havde betydet et stort frafald af medlemmer hos fagforeningerne. Men kampen mod den borgerlige ideologi fortsatte med ideen om, at arbejderne var berettigede til en anstændig tilværelse og ydermere til en indflydelse på forvaltningen af samfundets ressourcer⁶⁶. Hvis kampen i det politiske felt skulle vindes, skulle det foregå på bekostning af en modkultur, der sikrede et anstændigt udgangspunkt for forbedring af arbejderklassen. I den organisatoriske udvikling af de to bevægelser i Aalborg ses mange lighedspunkter. Det var vigtigt at kunne etablere sine egne lokaler i bybilledet for at muliggøre et bredere samarbejde på tværs af de forskellige foreninger og samle flere folk

⁶⁴ Eriksen, 1991: 552

⁶⁵ Eriksen, 1991: 553

⁶⁶ Knudsen & Strange Petersen, 1998: 85-86

til foreningernes foredrag og debatter. For afholdsbevægelsen var det ikke blot etableringen af foreningslokaler, der var vigtigt. Der skulle ligeledes laves et alternativ til værtshusene i form af afholdshoteller. Endvidere var det vigtigt at udforme et offentligt talerør, hvilket resulterede i, at arbejderbevægelsen i Aalborg oprettede *Nordjyllands Arbejderblad* i 1885, og afholdsbevægelsen begyndte næsten samtidig at udgive propaganda/oplysningsskrifter. Det havde en stor betydning praktisk og ideologisk, både hvad angik mødeindkaldelse og udbredelse af de to bevægelser idealer – om der så enten var tale om klassebevidst solidaritet for de drikfældige eller blot for arbejderklassen som helhed⁶⁷.

Delkonklusion

På baggrund af dette casestudie og den tidligere forskning kan der udledes en række generelle tendenser i henhold til medlemsrepræsentation i de danske afholdsloger. Først og fremmest kan logerne siges at have haft stor tiltrækningskraft blandt arbejderne – både hos de faglærte og ufaglærte håndværkere. Formålet med fællesskabet har haft karakter som en støttende funktion til de industrialiserede byers mest drikfældige og socialt udsatte personer. Logerne har ikke været domineret kvantitativt af småborgerlige personer, men har derimod ageret samlingssted for arbejderklassen, som søgte hjælp til en ændring af livstil og tilegne sig et sikkerhedsnet i form af økonomisk støtte og forsikring ved sygdom. Det store antal af indmeldte hustruer og børn vidner også om tilstedeværelsen af et solidarisk familiært fællesskab, hvor manden har fået støtte af familien til at forblive afholdene. Medlemskaberne har generelt været for en kort periode, hvilket giver et præg om, at afholdenheden for mange af medlemmerne har været svært at bibeholde, og deres behov for afholdslogen har ligeledes været begrænset af manglende økonomi til at betale kontingent. Dette skal samtidig ses i lyset af logernes lukkethed og den store overvågning af medlemmer. Denne lukkethed var med til at skabe en anklagekultur, som var yderst bestemmende for, om medlemmerne forsat kunne være del af logen.

Ud fra medlemsrepræsentationen i logerne forekommer det dermed ikke som en overraskelse, at afholdsbevægelsen i Danmark fik arbejderbevægelsen som medspiller i deres kamp for et mere ædrueligt land. Begge bevægelser har på hver sin måde været en stemme for arbejderklassen og deres ønske om større indflydelse på samfundet. Afholdsbevægelsen blev inddraget i kulturkampen som modkultur til den borgerlige klasses drikkevaner. Den fællesfront imod det borgeligt domineret Danmark skulle dog koordineres for, at begge organisationers budskaber kunne blive hørt i de offentlige og politiske debatter. Hvordan denne afholds – og arbejderkamp mod borgerskabet blev koordineret vil nu blive undersøgt nærmere i næste del af analysen.

⁶⁷ Strange Petersen, 1998: 95-95

7.2 Analyse af afholdsbevægelsens begyndende politiske indflydelse og samarbejde med arbejderbevægelsen

Ædruelighedsspørgsmålet forblev ikke kun en sag for de lokale afholdsforeninger, men spørgsmålet fandt også sin vej til det politiske felt. Tidens aktuelle diskussion om alkoholforbruget skulle i politiske kredse blive et stridspunkt om, hvem der af de politiske fløje i Rigsdagen havde denne reelle ret til at stå som de største fortalere for ædruelighedssagen. Efter det fra starten i høj grad var en venstrefløjssag med de to store fortalere A.C Meyer fra Socialdemokratiet og Herman Trier fra Radikale Venstre, skabte det en vis debat, da Højre i årene omkring 1889 begyndte at navngive sig selv som ”ædruelighedsvenner”.

I en artikel originalt trykt i Politiken fra 1889 fremfører afholdsfortaler og advokat E. Staal sin kritik af Højres ”udnyttelse” af afholdssagen for på en måde at angribe oppositionen og anklage dem for ”at holde Haanden over drikkeriet”⁶⁸. I disse år går den politiske debat i henhold til ædruelighed på, om hvorvidt der skulle indføres spiritussskat, hvilket ifølge E. Staal var Højres strategi som måde at påberåbe sig som titlen ædruelighedsvenner, og ifølge Staal misbruge den ”upolitiske ædruelighedssag” til deres fordel. Staals fremstilling af ædruelighedssagen giver et spændende indblik i, hvordan afholdssagen nu begyndte at sprede sig som politisk emne⁶⁹.

I artiklen er det vigtigt for Staal at fremhæve, hvordan afholdenheden hører til de demokratiske bevægelser i perioden og den politiske venstrefløj, hvor samarbejdet her imellem er et bevis på, at Højre ikke kan anses for værende et parti, der har de rette interesser i forhold til at fremme ædrueligheden i samfundet. Højre har ikke udvist den samme samarbejdslyst med afholdsbevægelsen, og i forlængelse heraf fremhæver Staal, hvordan de demokratiske foreninger bl.a. flere steder havde forbudt udskænkning af alkohol i deres forsamlingshuse og ydermere givet tilskud til afholdsbevægelsens agitation. I artiklen bliver Højres alkoholkultur sat i en meget skarp kontrast til det føromtalt ”demokratiske” afhold, hvor der i Højres foreninger var blevet sat en dyd i at skabe en drukkultur. I de konservative kredse var alkohol ifølge Staal en dominerede del af forsamlingshusene og de konservative klubber, hvor der i disse har været ry for ”deres flothed med Punsch” og ikke mindst deres drikkeviser. Der fornemmes hos Staal en klar mistro til Højres dobbelthed i brugen af alkohol. ” (...) hvor ofte har man ikke set en konservativ Kandidat – efter paa Valgtribunen at have talt varmt om sin Kærlighed til Afholdssagen – gaa ned og hælde umaadelig megen Punsch på sine patriotisk løftede Vælgere?”⁷⁰. Punchen har historisk set været en drik, som har tilhørt borgerskabet, og brændevinen var derimod almuens drik, hvilket nok

⁶⁸ Aalborg Amtstidende, 27/12- 1889, s. 1

⁶⁹ Aalborg Amtstidende, 27/12-1889, s. 1

⁷⁰ Aalborg Amtstidende, 27/12-1889, s. 1

derfor er grunden til, at Staal bruger energien på at beskrive Højres såkaldte ”punchesold”⁷¹. Ens præferencer i alkohol blev altså ikke skabt på baggrund af smag, men nærmere på baggrund af drikkens tilhørsforhold til en bestemt klasse.

På mange punkter kan Staals utilfredshed med Højres dobbelthed angående afholdenhed ses som en pointering af, at Regeringens forsøg på at fremstille sig selv som afholdende var utilfredsstilende, da de ikke reelt arbejdede for en forbedring af drikfældigheden i Danmark. Denne dobbelthed var altså langt fra tilfredsstilende set fra en afholdsmands synspunkt. Samt er det ligeledes en pointering af, at den blomstrende demokratiseringsproces og modstanden mod det etablerede konservative styre blev kanaliseret gennem afholdenhed. Modstanden kan i dette eksempel også ses som en klassebetinget tilgang til afholdsspørgsmålet, da Højres godsejere ikke havde ry for at være de mest ædruelige. At begge fløje dog ud ad til var fortalere for større ædruelighed, er da også et udtryk for, hvor aktuelt emnet har været i perioden set i lyset af den massive organisering af afholdsforeninger, og det har for Højre været svært ikke at tage stilling til alkoholpolitiske spørgsmål, selvom de ifølge Staal ikke selv har kunnet holde dem afholdende.

Forslaget om en øl- og brændevinsskat skulle gå hen og blive et stridspunkt ikke blot i forhold til de forskellige partiers holdninger til beskatning, men også internt i partierne og afholdsbevægelserne. Der blev i den forbindelse sat store spørgsmålstejn ved de sociale konsekvenser, som skatten ville få for de fattigste i samfundet. Da Landstingsudvalget i december 1889 var gået i betænkning, viste det sig at flertallet af udvalget var enige i at lave et skattepålæg for at begrænse nydelsen af alkoholiske drikke, men dette blev ligeledes et spørgsmål omhandlende, hvordan denne indirekte skat skulle omfordeles efterfølgende. For flertallet var der ikke grund til at give en erstatning til spiritusfabrikanterne for tabt omsætning, samt skulle halvdelen af skatten gå til kommunerne, og den anden halvdel skulle gå til et ”afslag i toldafgifter”. Dette skulle have den effekt, at tolden på import af basisvarer ville blive sænket og godtgjort med skatten på øl og brændevin. Hos mindretallet var der enighed om skattens aktualitet, men de var imod forslaget, da det fastsatte en skæv fordeling af den procentvise prisstigning af henholdsvis øl og brændevin. Ifølge mindretallet burde der være en højere stigning i pris på det bajerske øl, da det overraskende nok var anset som værende det mest skadende, og ved en lavere beskatning af brændevin, ville man også have held med ikke at true brænderiernes eksistens. Samt var der en vis skepsis angående, at halvdelen af skatten skulle ende i kommunekassen, da de mest ubemidlede borgere, fordi de blev anset som den mest

⁷¹ Jepsen, 1981: 153

alkoholiske befolkningsgruppe, blot ville blive opkrævet en ekstra skat uden at modtage den nødvendige hjælp fra fx sygekasser og ”andre humane foranstaltninger”⁷².

Disse forskellige positioner i forhold til en mulig øl- og brændevinsskat skulle manifestere sig yderligere i 1890, hvor afholdsbevægelsen og den politiske venstrefløj var klar med deres kritik af Højres planer om en skattestigning. Bl.a. kom dette til diskussion i Aalborg på Hotel Dania, hvor Aalborgs Afholdsforening havde inviteret til offentlig møde, der havde til formål at diskutere beskatningen af bajersk øl og dens ”betydning som nationaldrik”. Til mødet var der mødt 500 personer op, og Aalborg Amtstidende beretter, at 9/10 af de 500 fremmødte var imod en ølskat, hvor den sidste 1/10 var for. Blandt den 9/10 fandt man også afholdsmænd, der var mødt op, og journalisten var af den klare overbevisning, at hvis de skulle stemme for skatten alene, ville de også kunne danne et flertal imod. For afholdsmændene var der en blandet holdning til en stigning på øl- og brændevin. For selv om skatten på øl ville formindske forbruget, var det ligeledes et dilemma for afholdsbevægelsen at støtte skatte, da den ville ramme mange af de mindst bemidlede i samfundet.

Starten af mødet i Aalborg indkapsler det konkrete dilemma, afholdsbevægelsen stod over for, når ordet politik blev relevant for diskussionen. Aalborg Afholdsforenings formand, Sadelmager Steen, gjorde i sin velkomsttale det klart for de fremmødte, at der ved mødet ikke måtte tales politik. ”Det næste, som foraarsagede Uroen, var, at der ikke maatte tales *Politik*. Blot man nævnte *Statskassen* blev man stoppet: blot man udtalte, at en direkte Skat var bedre end en indirekte Skat, hviskede Dirigenten en i Øret, at det maatte man ikke sige; det var politik.”⁷³. Den politiske berøringsangst skal ses som et yderst tilstedeværende og tilbagevendende element i afholdsbevægelsens virke. Dele af afholdsbevægelsen ønskede forandringer på et større plan, men den aktive involvering i politiske spørgsmål skulle være på et minimum. Formand Steen ytrer på mødet, at han ser en vigtighed i, at afholdenhed går gennem ”frivillighedens Vej”, men ser stadig det som problematisk, at ”man stiller øllet hen for Næsen af dem og siger: Drik væk! Derfor ser Aalborgs Afholdsforening ikke nogen Fare ved at lægge Skat paa bajersk Øl.”⁷⁴

På mødet var ikke alle afholdsmænd enige med argumentet fra formanden. Blandt dem var skomager Christensen, der så Regeringens skat som en ”lumpen og ”elendig” skat, der ikke ville forbedre forholdene for de mest drikfældige. ”Skal Afholdsbevægelsen frem, skal det ske ved Kærlighed til vore lidende Medmennesker: de skal ikke straffes, fordi de drikker”. For Christensen var det i højere grad et

⁷² Jyllandsposten, 22/12-1889, s. 1

⁷³ Aalborg Amtstidende, 25/11-1890, s.3

⁷⁴ Aalborg Amtstidende, 25/11-1890, s.3

spørgsmål om, hvordan disse "lidende Medmennesker" blev oplyst omkring de farer, der var ved drikkeriet. Som Gusfield påpeger i sin analyse af den amerikanske afholdsbevægelse, så har der først sent i samfundet kommet en forståelse af alkoholisme som en sygdom, da man i stedet har set drikfældigheden som et individuelt moralsk forkasteligt valg. Som det var tilfældet hos Morgenrøden var medlemskabet af en afholdsforening en dyr udgift for de mindst bemidlede. Hjælpen har været tilstede, men det har samtidig været en stor udgift at forbedre sin egen drikfældighed, hvilket gjorde, at nogle medlemmer havde nemmere ved at vælge alkoholen til igen fremfor at betale det dyre kontingent. At holde sig ædruelig var altså ikke blot et spørgsmål om, at den drikfældige tog et selvstændigt valg om at forbedre sine normer. Hvis ikke levestandarden ligeledes blev forbedret, var drikfældigheden svær at bryde ud af.

I debatten om ølskatten i Aalborg ses der en forståelse for den økonomiske situation mange af samfundets drikfældige var i, og forslaget om at indføre en skat på øl ville kun gøre yderligere skade disse personer. Sociale reformer eller restriktioner var en mere kærkommen løsning for flere af de fremødte debattanter. Der var samtidig hos nogle af de fremødte en mistro til, at denne skat var lavet med falske hensigter fra Regeringens side. Som afholdsmand Nielsen udtalte til mødet; " (...) jeg vil ikke, at den skal misbruges til Skalkeskjul for dem som vil udplyndre Smaafolk"⁷⁵.

Selvom der generelt i samfundet var en tilstedeværelse af tydelige protester mod en ølskatten, stoppede det ikke flertallet i Landstingsudvalget i at få loven igennem d. 1 april 1891. Ølskatten lagde en 10 kroners skat pr. Tønde på alt øl med en alkoholprocent på over 2 ¼ procent alkohol, og skatten skulle stige fra 5 kroner pr. Tønde til de 10 kroner pr. Tønde i en periode på 3 år⁷⁶. I 1887 blev brændevinsafgiften ændret til en produktbeskatning, der udgjorde en beskatning på 18 ører pr. Pot af 100% alkohol. I sammenligning med nabolandene var dette stadig en meget lav skat, og brændevinsproducenter besluttede i samarbejde at forhøje prisen fra 28 øre til 35 øre pr. Liter i 1891⁷⁷. I årene frem til århundredeskiftet forblev alkoholpolitikken stillestående, hvad angik radikale indgreb over for drikkeriet, og der skete ikke andre tiltag end de overnævnte beskatninger. Afholdsbevægelsen forsøgte dog stadig at påvirke Rigsdagen til at lave skrappe indgreb. Ved valget i 1895 havde afholdsbevægelsen indsendt en folkeadresse underskrevet af 150.000 mænd og kvinder, hvori de forlangte kommuneafstemningsret i bevillingsspørgsmål, men folkeadressen fik dog ikke den nødvendige støtte fra politikerne efter valget⁷⁸.

Afholdsbevægelsen skulle altså forsøge at hente en større sympati fra den politiske venstrefløj, hvis de skulle have forhåbninger om at få indflydelse på de alkoholpolitiske spørgsmål i Danmark. Når vi bevæger

⁷⁵ Aalborg Amtstidende, 25/11-1890, s.3

⁷⁶ Aalborg Amtstidende, 3/3- 1891, s.2

⁷⁷ Jepsen, 1981: 246

⁷⁸ Larsen-Ledet, 1939: 266

os ind i det 20. Århundrede ses det i forskellige nyhedsartikler, at flere diskussioner har fundet sted angående, hvordan socialismen ville kunne forene sig med afholdsbevægelsen. Spørgsmålene lød blandt andet på, hvordan disse to kunne forenes, så de samtidig hver især kunne beholde deres egen autoritet og unikke særpræg. I året 1903 blev der i afholdshjemmene rundt i Danmark afholdt forskellige foredrag omhandlende ”Socialisme og Afhold”, og i midten af november 1903 holdte socialdemokrat N.C Christensen et foredrag herom i afholdsforeningernes nye lokaler på Nordvestvej i København.

Ved gennemlæsning af referatet fra foredraget får man et indblik i, hvordan de ”gamle” afholdsforeninger og den socialdemokratiske gren af afholdsforeningerne har tænkt om hinandens virker, og den egentlige hensigt bag oprettelsen af en socialdemokratisk afholdsforening. Afholdstanken havde i 1903 været del af det danske samfund i over 20 år, og man begyndte i den forbindelse at snakke om en afholdsbevægelse, som bl.a. i kraft af socialismens udbredelse i Danmark, var blevet inddelt i en konservativ og radikal del. I den forbindelse får man et indtryk af, at politik hos den konservative del, stadig var et område, man var yderst påpasselig med at komme ind på. Men de demokratiske vinde indenfor samfundet blæste ligeledes mod en stemning af lyst til større politisk ytring indenfor dele af afholdsbevægelsen – især med henblik på den nylige indførte parlamentarisme og udbredelsen af den socialistiske ideologi. N.C Christensen gør det i følgende citat klart, hvordan han ser arbejdsfordelingen mellem socialdemokratiet og afholdsbevægelsen.

”Disse uværdige Samfundsforhold kan ikke forandres ved Afhold, men kun ved den retfærdiggere For- deling af Samfundsgoderne, som Socialdemokratiet tilstræber. Afholdsbevægelsen kan derimod skabe sundere Mennesker med bedre Udviklingsmuligheder. Den kan højne Arbejderstandens Intelligens, så at den med større Kraft indenfor Socialdemokratiet kan arbejde for sin egen sociale Frigørelse.”⁷⁹

Fra N.C Christensen bliver det en pointering af, at afholdsbevægelsen burde holde sig til disciplineringen af arbejderklassen for at mobilisere en ”sundere” klasse, der var i stand til at engagere sig i det politiske arbejde for en social frigørelse. Som ved Poulsens pointering af afholdsbevægelsen som disciplinerings- agent, stemmer denne betragtning godt overens med pointering af, at det ligeledes var vigtigt, at afholds- bevægelsens aktivt gik ud og kæmpede kampen for en skabe sundere og intelligente mennesker i de lavere sociale klasser.

N.C Christensen sætter i sit foredrag ikke spørgsmålstejn ved formaningen om, at ved opnåelsen af en socialistisk stat, vil alkoholismens tid være fortid. En forbedring af de sociale forhold for

⁷⁹ Nordjyllands Arbejderblad, 16/11- 1903, s. 2

arbejderen vil i sidste ende frembringe en ”sund slægt”, der ingen trang til alkohol har. Denne udtalelse kan karakteriseres som et af de mere ekstreme syn på den socialistiske stats gavnlige formål, men ikke desto mindre er det en skildring af, hvordan socialdemokratiet og afholdsbevægelsen forsøgte at nærme sig hinandens interesser uden at undergrave hinandens formål socialt og politisk. Alkoholen skulle endvidere ikke stå i vejen for, at arbejdsgiverne ikke skabte bedre vilkår for sine arbejder. N.C Christensen ser i sit foredrag skævt til de arbejdsgivere, der ikke ville lade deres arbejdere have kortere arbejdsdage, da dette blot ville betyde, at deres arbejdere fik lyst til at bruge mere af dagen på værtshuset. Samme argumentet kunne bruges som undskyldning for ikke at give lønforhøjelse, hvilket fra arbejdsgiverens synspunkt ville medføre, at lønnen blev brugt på øl eller brændevin⁸⁰. Det tyder på ud fra N.C Christensens foredrag, at store dele af den socialdemokratiske politik vedrørende alkohol ikke skulle være en udnyttelse af arbejderen, men der skulle samtidig tænkes i måder, hvorpå de strukturelt betinget problemer relateret til alkoholisme kunne undgås med et fokus på at udrette bedre vilkår for arbejderen. På dette punkt anerkender N.C Christensen endvidere den vigtige betydning, fagbevægelsen har haft for at etablere en klassebevidsthed, der har været gavnende for, at der var blevet skabt bedre vilkår, så det for arbejderklassen blev nemmere at beskytte sig mod hverdagens råhed⁸¹.

I september 1902 berettes det i avisen Demokraten (Aarhus), hvordan de røde faner nu var blevet en del af afholdsfanerne til afholdsfolkernes mønstringsdag i byen, og til arrangementet stod bl.a. socialdemokratiets A.C. Meyer som en af hovedtalerne. Den første taler postekspedient og afholdsmand Aarseth kom med et opråb om vigtigheden af arbejderens indsats for udbredelsen af afholdstanken. ”Det er det brede Lag, Arbejderne, der skal bære enhver god Sag frem”. Ved mønstringsdagen blev det forsøgt fra de fremmødte talere at gøre afholdenhed til en arbejderklassekamp, der i sidste ende skulle få Rigsdagen i tale vedrørende emnet, ikke kun i Danmark, men på et internationalt plan. ”Det, der for mig varsler sejr for Afholdssagen, er, at det Internationale Proletariat begynder at interessere sig for Ædruelighedssagen.”⁸². Ydermere blev der rettet en kritik imod kapitalismens indflydelse på, at folk blev ofre for alkoholisme, der ifølge Aarseth var en indbygget del af kapitalismens ”spekulation i Menneskelykke”. Al den generede kapital omsat hos spritfabrikkerne og beværtningerne ville have en større gevinst ved brug i fagforeninger og til arbejderforsikringer.

⁸⁰ Nordjyllands Arbejderblad, 16/11- 1903, s. 2

⁸¹ Nordjyllands Arbejderblad, 16/11- 1903, s. 2

⁸² Demokraten (Århus), 8. september 1902, s. 2

A.C Meyer, den socialdemokratiske forkæmper for et ædrueligt Danmark, gav også sit besyv med i forhold til måden, hvorpå man skulle se samarbejdet mellem arbejderbevægelsen og afholdsbevægelsen. Hans tale på mønstringsdagen i Aarhus viser, hvordan der var kommet en anerkendelse af, at afholdstanken og bevægelsen var begyndt at miste dele af sin relevans, og den tilbagegang ikke var af ønskværdig karakter. For A.C Meyer er denne tendens skabt af et forkert fokus, ”fordi Man i for høj Grad har glemt Kampen for Frihed og Folkelykke.”⁸³. Dette bliver altså en vurdering af, at det fællesskab, som afholdsforeningerne har været for en stor del af arbejderne, ikke har været et fællesskab, som på længere sigt har kunnet skaffe resultater rent politisk. Derfor blev de socialdemokratiske afholdsforeninger også et naturligt produkt heraf, og det var for mange afholdende socialdemokrater ønskværdigt at have afholdsbevægelsen med som allieret i kampen for større indflydelse i Rigsdagen. Mange arbejdere har nok i den forbindelse spurgt sig selv i kraft af deres medlemskab af en afholdsforening, om ædrueligheden blot skulle være til personlig gavn, eller om kampen for ædruelig og bedre sociale vilkår skulle flyttes op på et større politisk niveau, hvorved resultaterne blev til synlig gavn for en hel klasse. Selvom afholdenheden ikke var af førsteprioritet for A.C Meyer, slår han dog fast i Aarhus, at alliancen skaber en kamp på flere parameter. ”Arbejderbevægelsen har været Afholdsbevægelsen en trofast allieret. Naar Arbejderne kæmper for højere Løn og kortere Arbejdstid, saa kæmper de for mere Oplysning og en bedre tilværelse, og det er af betydning for Ædruelighedsarbejdet.”⁸⁴. Arbejderbevægelsens kamp for bedre arbejdsvilkår kommer ifølge A.C Meyer ikke til at stå i vejen for ædruelighedsarbejdet, men samarbejdet vil derimod have en gensidig positiv effekt på begge bevægelsers arbejde.

Socialdemokrat og medlem af hovedbestyrelsen på daværende tidspunkt, samt redaktør på ”Vestsjællands Social-Demokrat”, H.P Hansen, forsøger i sin forklaring af rollefordelingen mellem afholdsbevægelsen og arbejderbevægelsen at udtrykke sig i et mere bibelmetaforisk sprog med udgangspunkt i syndefaldet. ”Ligesom Adam maatte Arbejderbevægelsen have sig en Eva, den fik Afholdsbevægelsen.”⁸⁵ For H.P Hansen skal metaforen i bund og grund vise, hvordan forholdet mellem de to bevægelser i højere grad skal anses som et ægteskab, hvori de hver især skal udfylde deres respektive plads i ægteskabet for komme hinandens styrker og svagheder til livs.

H.P Hansen ser afholdsbevægelsen som en bevægelse, der selvfølgelig bestrider en vigtig position i kampen om en velfungerende socialistisk stat, men dens arbejde skal fortsat foregå blidt, og det er ikke bevægelsens opgave at tage kampen op, når ædruelighedslovgivningerne skal forhandles hjem

⁸³ Demokraten (Århus), 8. september 1902, s. 2

⁸⁴ Demokraten (Århus), 8. september 1902, s. 2

⁸⁵ Nordjyllands Social-Demokrat, 11/9-1909, s. 2

i folketingssalen. ” (...) der skal ikke staa Kamp om Afholdssagen. Lad der staa Kamp om Arbejderbevægelsen, om Socialismen, mens Afholdsbevægelsen skal være som den blide, kloge, skønne Kvinde, som vi Alle tilbeder, og hvis Billede derfor gror i Sindene.”⁸⁶. Som tidligere pointeret, har det været en klar forudsætning for afholdsbevægelsens arbejde, at den ikke skulle blande sig i de politiske spørgsmål, og som H.P Hansen pointerer, var det bestemt også Socialdemokratiet og arbejderbevægelsen, som skulle tage den hårde politiske kamp, og afholdsbevægelsen i den forbindelse burde forholde sig til at være den moralske støtte i baggrunden.

Det har på mange punkter været en udfordring at forene de to bevægelser, da det absolut ikke har været en nem sag at klemme ædruelighed ned over alle arbejdere. Som Poulsen er inde på i sin analyse, gik der en del år før afholdsbevægelsen for alvor fik integreret større dele af arbejderklassen, hvor årsagen hertil skal ses i samarbejdet med lige netop Socialdemokratiet og arbejderbevægelsen⁸⁷. I 1909 erklærer H.P Hansen denne tidligere tilstand af uforeneligheder som overstået. ”Lad os se at komme bort fra Fortiden; thi da syndede begge. Arbejderbevægelsen gik ikke resolut uden om Druen, Afholdsbevægelsen mængede sig med Selvgodheden. Nu er begge voksne.”⁸⁸

I foråret 1910 var denne erkendelse også for kommet til Aalborg, og De Samvirkende Afholdsforeninger havde i den forbindelse inviteret socialdemokrat og folketingsmedlem Peter Sabroe til at tale i håndværkerforeningen. Sabroe var anset som en af de største fortalere indenfor Socialdemokratiet vedrørende skabelsen af bedre vilkår for bl.a. tyende, kvinder og børn. Sabroe blev i forbindelse med sin kamp for at forbedre vilkårene for de udsatte grupper i samfundet fortaler for ædrueligheden, og afholdsforeningerne havde nu ingen kvaler med at præsentere en politiker som taler til et af deres møder i byen⁸⁹.

I de ”stuvende fulde” lokaler forsøgte Sabroe at gøre det klart, at disse nye tider var et fremskridt fra tidligere tiders drukkultur, og processen for et mere ædrueligt samfund var begyndt. ”Fra et Folk af Trælle er vi i Færd med at udvikle til et frit Folk, frie Mænd og Kvinder. Sabroe pointerer yderligere, at afholdsbevægelsen er en bevægelse, som på mange måder er blevet stor i kraft af sin brede appel til ” (...) Fiskere, Husmænd, Landarbejdere, og Byarbejdere (...) ”, hvor det samtidig bliver konstateret af, at ”kun faa af Overklassen” var en del af denne ”mægtige” bevægelse.

Ifølge Sabroe skulle samarbejdet mellem arbejderbevægelsen og afholdsbevægelsen ikke briste i kraft af Socialdemokratiets vision om, at de politiske reformer var det vigtigste for en forbedring af arbejdernes sociale vilkår. De skulle derimod indregnes som ”et led i Afholdssagens Tjeneste”. Talen

⁸⁶ Nordjyllands Social-Demokrat, 11/9-1909, s. 2

⁸⁷ Poulsen, 1983: 179

⁸⁸ Nordjyllands Social-Demokrat, 11/9-1909, s. 2

⁸⁹ Nordjyllands Social-Demokrat, 16/3- 1910, s.1

fra Sabroe vidner ligeledes om, at der har været ønsker om, at arbejderbevægelsen og de sociale bevægelser i perioden har skullet være hjælpende instanser for at skabe vejen til ”at bringe Danmark frem i første Række af de kultiverede stater”⁹⁰. Det har været en synlig politisk italesættelse fra arbejderbevægelsens side, at appellere til en ændring af drikfældigheden blandt arbejderne, og ønsket om disciplinering kan på denne baggrund ikke ses som udelukkende et ønske fra arbejderens side. Med arbejderbevægelsens delvise fokus på ædruelighedsspørgsmålet har det været af stor vigtighed at fremhæve, at arbejdsklassen var yderst udsat på baggrund af deres alkoholmisbrug, men roden til problemet var ikke folks manglende disciplin. Derimod havde de mest udsatte brug for et middel til bekæmpelse af ”sygdommen”, der ifølge Sabroe først og fremmest kunne skabe den nødvendige forbedring af børnenes og kvindernes forhold i hjemmet.

Delkonklusion

Generelt kan de socialdemokratiske politikeres stillingtagen til ædruelighedsspørgsmålet anses som et eksempel på, at selvhjælp til forbedring af ens sociale vilkår var ved at være fortid i begyndelsen af det 20. århundrede. At fjerne et alkoholmisbrug var ikke blot moralsk betinget, men de mest ubemidlede borgere skulle derimod have hjælp til selvhjælp. Meget tyder på i forlængelse heraf, at afholdsbevægelsen med sin udbredelse i årene fra 1880 fik politikerne til at være mere optaget af ædruelighedsspørgsmålet, men fra de socialdemokratiske politikere skulle kampen politisk ikke udelukkende bygges på afholdsbevægelsens værdier. Socialismen var derimod den rette ideologi til at overtage afholdsbevægelsens gavnlige fodarbejde. Generelt skulle afholdsbevægelsen håbe på, at deres ideer ville få sympati hos voksende politiske opposition, da det i perioden frem til systemskiftet havde været svært at få Højre-regeringen og Landstinget til at ville vedtage yderligere stramninger på det alkoholpolitiske område. Med systemskiftet blev der nu mulighed for, at ædrueligheden i Danmark kunne komme under yderligere bevågenhed. Dette blev et vigtigt skridt for, at afholdsbevægelsen i højere grad end tidligere kunne få indflydelse på de alkoholpolitiske spørgsmål.

⁹⁰ Nordjyllands Social-Demokrat, 16/3- 1910, s.1

7.3 Analyse af Rigsdagens stillingstagen til Beværterloven

Afholdsbevægelsen forlangte politisk handling og ønskede i den forbindelse, at politikerne nu måtte tage stilling til nogle af de problemer bevægelsen adresserede i begyndelsen af de 20. århundrede. Bevægelsen forlangte bl.a., at antallet af værtshuse skulle reduceres, og der ydermere skulle indføres forhøjede alkoholskatter. Fra politisk side blev der nu åbnet op for midler til den grundig undersøgelse af drikkeriets omfang i Danmark, hvilket i 1903 endte med, at både Folketinget og Landstinget viste deres støtte i oprettelsen af en såkaldt "Ædruelighedskommission". Som afholdsmand Lars Larsen-Ledet beskriver perioden, så skabte systemskiftet, at "en blidere vind" nu mødte afholdsfolkene. Seks ud af de elleve kommissionsmedlemmer var ligeledes afholdsfolk, og fra afholdsbevægelsens side var der nu håb om, at dette kom til at skinne kraftigt igennem ved den kommende Beværterlovs udformning i 1911⁹¹.

Når man gennemgår forhandlingerne i Rigsdagens to kamre, kan det først og fremmest påpeges, at det for flere medlemmer var på tide at revidere Næringslovens forældede karakter. Kommissionens forslag i henhold til en reducere af beværterbevillingerne var for forslagetets ordfører og folketingsmedlem fra Det Radikale Venstre, Laurs Kvist, sket på baggrund af den generelle samfundsudvikling. Den offentlige mening havde ligeledes ændret sig i en sådan grad, at det ikke blot var politikerne, der ønskede ændringer af de tidligere bestemmelser. Det var vigtigt for Kvist, der selv var organiseret afholdsmand, at gøre det klart overfor Folketinget, at lovforslaget bestemt ikke skulle opfattes som en lov baseret udelukkende på afholdsfolkenes krav⁹². Det tyder på, at kommissionens forslag havde fået en særdeles god opbakning, selvom afholdsbevægelsens indflydelse havde været tilstede i udformningen, da hele 74 ud af de 75 fremmødte folketingsmedlemmer stemte for, at Beværterloven kunne vedtages i dens oprindelige form. Men selvom der var en udpræget optimisme i forhold til, at loven ville ende som vedtaget, var det på baggrund af Landstingets betænkning usandsynligt, at loven kunne bevares i kommissionens originale udformning. Ved første behandlingen blev lovforslaget ikke taget ligeså vel imod i Landstinget som i Folketinget, og Landstinget havde en del indsigelser mod de afholdsvenlige forslag. Et stridspunkt var især paragraffen omhandlede retten til at afholde kommunale afstemninger angående krolukninger. Flertallet i Landstinget forlangte, at afstemningerne kun kunne indføres, hvis de nedlukkede kroejere kunne få erstatning, da kroerne ikke ville kunne bortforpagtes til den tidligere pris, hvis de blev gjort til afholdsbeværtninger.

⁹¹ Larsen-Ledet, 1939: 267

⁹² Rigsdagstidende, 18/12 -1911, sp. 3218

Landtingsmand Christian Lehmann Pagh var især modstander af Folketingets forslag, da ”man uden særlige og stærke Grunde griber ind i den personlige Frihed”. Pagh foreslog i stedet, at en indskrænkning af drikkeriet skulle ske ved ”frivillige Foranstaltninger”, da dette havde vist sig frugtbart ved afholdsbevægelsens ”særdeles tilfredsstillende Resultater”⁹³. Fra dele af Landstinget herskede der en forståelse og anerkendelse af afholdsbevægelsens arbejde og indflydelse på, at Danmark var blevet mere ædrueligt, men for at de reelle forslag kunne vinde opbakning i Landstinget, ville det kræve en større forsvarlighed, hvad angik de økonomiske og administrative aspekter i loven. For afholdsmændene i Landstinget var argumentationen dog på sin vis uforståelig, da modstanderne først roste afholdsarbejdet, men samtidig forholdt sig afvisende overfor den anbefaling Afholdsforeningernes hovedorganisation havde kommet med angående at vedtage Folketingets affattelse af lovforslaget. Det kan generelt siges, at der i Landstinget og Folketinget blev set forskelligt på drikkeondets karakter. Pagh anser ønsket om kommuneafstemninger som en unødvendig overvurdering af, hvad der skal tolkes som det gode og onde. ”Jeg har den Opfattelse, at det ogsaa er noget af en gammeldags Betragtning, at Beværtninger ere af det onde”⁹⁴. I modsætning til denne holdning påpeger afholdsmand og landstingsrepræsentant i ædruelighedskommissionen Jeppe Poulsen Norby: ” (...) at drikke Spiritus er noget ondt, det har aldrig sagt, men jeg siger, at det er noget meget farligt, og i mange tilfælde bliver det til noget overordentligt ondt. (...) jeg er inderlig overbevidst, at det tjener Folk og Land til Gavn, at der bliver så faa Udskænkingssteder for berusende Drikke som muligt.”⁹⁵.

Det kan pointeres, at afholdsmændene og politikerne i ædruelighedskommissionen måtte se sit originale og ambitiøse lovforslag afvist af flertallet i det Højre-dominerede Landstinget. Loven var her ikke ligeså velanset og nødvendig, som hos de stærke fortalere hos Socialdemokratiet, Radikale Venstre og Venstre i Folketinget. Højre-politikerne i Landstinget manglende en større økonomisk rationalitet i flere af forslagene. De mange forhandlinger tingene imellem vidner i særdeleshed om, at man måtte strække sig langt fra begge sider for at få færdiggjort loven, og den endelige Beværterlov fra 1912 kan karakteriseres som et lille skridt tilbage fra afholdsbevægelsens første forhåbninger til lovens udformning. Det var også med en dobbelthed, at ordfører Kvist præsenterede det sidste udspil til loven i Folketinget. ”Lovforslaget byder efter min Opfattelse væsentlige Fremskridt ogsaa i Retning af at tilvejebringe Midler til fremme af Ædrueligheden i Folket, men jeg er forberedt på det vil møde Kritik ude i Befolkningen”. For Kvist måtte Folketinget se dette som proces, hvori ikke alle idealer kunne opfyldes. ”Alt eller intet. Så får man intet.”⁹⁶. Men ikke desto mindre blev lovens udformning dog et tegn på, at afholdsideer kunne

⁹³ Rigsdagstidende, 28/2- 1912, sp. 690

⁹⁴ Rigsdagstidende, 28/2- 1912, sp. 690

⁹⁵ Rigsdagstidende, 28/2- 1912, sp. 694-695

⁹⁶ Rigsdagstidende, 23/4 – 1912, sp. 7737

finde vej til debatterne i den danske Rigsdag. Men selv for de ikke-afholdende medlemmer af Folketinget blev det endelig lovforslag mødt med glæde, da loven nu satte en forvirrende og kaosfyldt Næringslov under fastere rammer, hvilket på sigt havde til formål at skabe bedre vilkår og retningslinjer for at drive beværtninger i Danmark⁹⁷.

Ordfører i Landstinget Gaardejer og afholdsmand Claus Johannsen sætter heller ikke sin tvivl ved, at loven ”vil være til stor Støtte for Afholdssagens Arbejde i Danmark”. Johannsen sætter især stor pris på de forholdsvise ”små” forbud, der var blevet plads til i loven. Blandt andet blev det i loven vedtaget, at brugsforeninger og andre handlende ikke måtte udskænke alkohol til kunder i forretningsøjemed. Ligeledes kunne der heller ikke oprettes smugkroer under et foreningsdække, og samtidig, hvilket også var vigtig sag for Landstinget, skulle Afholdsbeværtningerne i højere grad leve op til deres navn og ikke blive skalkeskjul for alkoholservering. Til sidst skulle der gøres en større indsats imod at kontrollere omgangen med de bevillinger, som blev givet til henholdsvis gæstgivere og beværtninger, da skellet herimellem var blevet særdeles formindsket i tiden under Næringsloven⁹⁸.

Delkonklusion

Hele processen i forhandlingerne af Beværterloven viser, at i kraft af Ædruelighedskommissionens oprettelse kunne afholdsbevægelsen opnå en ny indflydelse på de politiske beslutninger, hvilket ikke havde været en mulighed tidligere. Ædruelighedskommissionens mest afholdsvenlige forslag havde dog i 1912 svært ved at vinde indpas hos Landstinget, der på baggrund af lovforslagets økonomiske uansvarlighed så sig nødsaget til kun at stemme dele af forslaget igennem. Derfor blev Beværterloven fra 1912 kun en lille sejr for afholdsfolkene i Rigsdagen. Men især hos Folketinget og Regeringen var der i perioden blevet skabt en sympati for afholdssagens gavnende effekt på samfundet, hvilket også gjorde sig udsalgsgivende i Folketingets velvillighed til at stemme størstedelen af Ædruelighedskommissionens forslag igennem. Regeringen Zahle nedsatte i 1914 ligeledes en ny kommission, der havde til opgave at udforme en revision af Beværterloven og ydermere indsamle erfaringer fra forbudslande i henhold til, om det ville være forsvarligt at indføre et forbud i Danmark.

Tankerne om et nationalt forbud skulle blive et stridspunkt, der også bredte sig udenfor Rigsdagen. Regeringen havde med deres midlertidige alkoholforbud på tre uger under Verdenskrigen sat gang i en øget bekymring hos visse dele af befolkningen og samtidig luftet et håb hos afholdsbevægelsen, om at dette kunne stå ved sin magt efter krigens afslutning. Samtidig havde lokale forbud begyndt at

⁹⁷ Rigsdagstidende, 23/4 – 1912, sp. 7738

⁹⁸ Rigsdagstidende, 24/4 – 1912, sp. 1378

bredde sig til dele af landkommunerne i kraft Beværterlovens bestemmelse om mere kommunalselvstyre i henhold til udstedelse af bevillinger, hvilket dog først blev reelt lovfæstet i revisionen fra 1924. For dele af afholdsbevægelsen var endemålet ikke nået, selvom ædrueligheden i større omfang end tidligere stor trivedes, og der skulle i 1917 komme til at udspille sig i en ideologisk kamp mellem ”forbudsvennerne” og Det Personlige Friheds Værn.

7.4 Analyse af kampen for et endegyldigt forbud

”For eller imod Forbud” - sådan lyder overskriften på en af artiklerne fra avisen *Nordjyllands Social-Demokrat* d. 20. november 1917, efter de dagen forinden havde dækket en debat mellem De Samvirkende Afholdsforeninger og Den Personlige Friheds værn (DPFV). Debatten foregik i teaterbygningen *Dramatikken* i Aalborg, og allerede en halvtime før debattens start, var alle pladserne fyldt op, og flere måtte begive sig hjem igen efter forgæves at have forsøgt at få en plads. Som det bliver rapporteret fra mødet, så skyldtes denne store interesse, at et alkoholforbud nu aldrig havde været mere aktuelt som i den pågældende tid. De to sagers agitatorer havde før aftenens møde været ude at fortælle om vigtigheden i, at folk mødte op og støttede op om debatten, og ikke nok med at emnet var yderst aktuelt i perioden, så var aftenen også prydet med fornemme talere, der skulle tale for hver af de to sager⁹⁹. Som taler for ”forbudsvenner” var folketingsmand og socialdemokrat A.C Meyer, der i 1917 og mange år forinden havde været en af de største politiske fortalere for forbud og afholdenhed, og han skal anses som værende en af hovedårsagerne til, at afholdsarbejdet blev del af arbejderbevægelsen, og dele af fagforeningslederne nu sluttede sig til afholdsbevægelsen¹⁰⁰. På den anden side som taler for DPFV var Professor Frederik Weis. Weis var botaniker og mikrobiolog med en professorstilling i plantefysiologi på Landbohøjskolen. Weis havde set sit snit til at indtage en mere politisk rolle i Det Radikale Venstre og som formand for DPFV¹⁰¹.

At denne debat finder sted viser, hvordan forbudstanken og afholdsarbejdet var blevet en etableret del af de politiske holdninger, og et forbud på mange punkter skulle anses som en reel trussel – ikke mindst imod den personlige frihed. DPFVs opståen skal i høj grad ses i lyset af de tre ugers forbud, som havde fundet sted fra d. 27/2 -1917 til 26/3 -1917, og det blev af det ikke-afholdende segment set som en prøve på, at et permanent forbud ikke var langt fra at blive en realitet. Oprettelsen af værnet kan

⁹⁹ Nordjyllands Social-demokrat, 20.november 1917, s. 2

¹⁰⁰ Poulsen, 1983: 179

¹⁰¹ Carl Christensen ”Fr.Weis”, Denstoredanske.dk

i den henseende ses som en klar modreaktion til, at et forbud kunne være forstående. For dele af afholdsbevægelsen var dette samtidig et håb om, at de mange års agitationsarbejde endelig kunne bære frugt.

Mellem Meyer og Weis var der enighed om, at alkohol i store mængder havde en negativ virkning på en person, og ingen af de to havde i den forbindelse lyst til at bevidne de ulykker, et alkoholmisbrug kunne medføre. Uenigheden kommer i kraft af Meyers påpegning af, om man kan kalde ”en Mand der ligger under for Spiritus for en personlig fri Mand. Absolut nej; En Mand, som f.eks. Jeppe på Bjerget er ikke en fri Mand, han er en Slave.”¹⁰². Meyers argumentation er fokuseret på at fremstille arbejderens eget ønske til at hanke op i sin livstil. Det er ham forståeligt, hvis man kigger til det industrielle gennembrug i England og arbejderens lange arbejdsdage, at denne gruppe er i en større fare for at ende som drikfældige personer. Dette er en anerkendelse fra Meyers side om, at der findes en klasse, som er yderst sårbar overfor alkoholen, og alkoholen bliver i debatten anerkendt som værende et problem, ikke blot alene, men sammen med de andre sociale vilkår.¹⁰³ I Meyers bog *Arbejderne og Afholdssagen* fra 1891 havde der ikke lydt samme anerkendelse i forhold til den tyngende effekt, de svære sociale økonomiske effekter havde på arbejderens drikkeri. Bl.a. skriver Meyer i sin bog som kommentar til et citat fra en schweizisk socialdemokratisk avis, ”Arbeiterstimme» udtrykker sikkert i for ringe Grad, at selve »Svagheden og Ufuldkommenheden« ogsaa er Frugter af de ugunstige økonomiske Forhold, men Bladet har ret i, at Arbejderen bør stræbe efter mere Selvopdragelse.”¹⁰⁴

Meyers ser altså ikke en decideret arbejderrevolution som førsteprioriteten for, at der kan ske en forbedring af forholdene for arbejderen. Hvad angår drikfældighed, så har arbejderklassen selv det største ansvar for, at denne triste udvikling ændres, og selvdisciplinering skal fra dette synspunkt ses som nøglen til en distancering til de lavere lag. Selvom han i debatten i Aalborg anerkender de økonomiske forhold som værende en del af drikfældigheden, så er det for Meyer stadig en nødvendighed i 1917 at advokere for et forbud, der også på mange punkter så ud til at kunne blive en realitet.

Weis’ modargumentation kommer til at danne rammerne om den klassiske debat, som præger tiden omhandlende en indførelse af et alkoholforbud. Omdrejningspunktet bliver her en diskussion af forbud i forhold til oplysning og opdragelse, der kommer til stemme overens med John Stuart Mills liberale argumenter vedrørende forbudstanken. At forbudstanken på dette pågældende tidspunkt var en ny tanke, hvor politik og afholdenhed smeltede sammen, så kommer det tydeligt frem, at skepsissen mod et forbud allerede havde plantet sig i visse politiske kredse. Ud fra de allerede statuerede eksempler med forbudsstaterne i Amerika, ville det ifølge Weiss ikke være rationelt, da det kan påpeges, at der i kraft

¹⁰² Nordjyllands Social-demokrat, 20.november 1917, s. 2

¹⁰³ Nordjyllands Social-demokrat, 20.november 1917, s. 2

¹⁰⁴ Meyer, 1891: 46. Poulsen, 1983: 181

forbuddet har været en stigning i alkoholforbruget, og ydermere så man efter det islandske forbud, at det ene misbrug efter det andet fandt sted¹⁰⁵.

De politiske skel og forskellige interesser var tilstede ved mødet i Aalborg, men Meyer forsøger indledningsvis i debatten at gøre det tydeligt, at denne debat ikke skal blive vildledt af forskellige politiske ståsteder. ”Enten vi er Højre eller Demokrater, enten vi er Forbudsmænd eller vi slutter os til Den Personlige Friheds Værn, er vi enige om at arbejde sammen for det, der bedst gavner vores Land og Folk og jeg haaber, at dette her Møde maa blive frugtbringende.”¹⁰⁶

For Weis bliver det også indledningsvist ytret, at han ser Meyer som en Mand, ”der ledes af de bedste motiver”. Ønsket om en aktiv indsats vedrørende den ulykke og social armod skabt af alkohol, er et ønsket, som ses hos begge partcipanter, men for Weis og DPFV bliver den største anke imod et alkoholforbud grænsen for, hvornår forbuddet udvider sig til at omhandle ikke blot alkohol, men også indskrænkninger vedrørende det at ”tænke, tale, skrive (...) osv.”.

Weis forsøger også fremstille et evt. forbud som yderst unødvendigt, da man i Danmark havde set en nedgang i alkoholforbruget de seneste 20 år. Hvis man ser på de danske statistikker over alkoholbruget, så ses der også en nedgang i salget af alkohol fra 1906 til 1917 fra 12 til 9 liter ren alkohol pr. Indbygger over 14 år¹⁰⁷. Weis forsøger ikke at angribe alkoholens skadelige virkninger, men derimod den generelle ideologi som baggrund for en øget statslig kontrol. Som i forlængelse af Weis’ tidligere argument, så er det altså for ham indlysende, at ”det er jo saadan, at selv ubegrænset Adgang til Spiritus behøver ikke at betyde, at et Folk er fordrukken.”¹⁰⁸. Det står klart for Weis ved et kig over mod de andre eksempler på forbudslovgivning, at den gavnlende effekt af et forbud ikke kan påpeges. Forbuddet mod alkoholsalget har blot skubbet efterspørgslen hen på sorte markeder, samt påvirket et øget af antal af hjemmebrænderier. Weis ser alt i alt meget negativt på forbudsbevægelsen, og anser den som værende både ”sygelige” og ”usund”, da den blot har til formål at skabe mere ”ufred”.

Denne meget direkte vrede angående forbudsbevægelsens virke skal også ses i lyset af den Landsadresse, som blev sendt afsted til Regeringen og Rigsdagen, hvori der var blevet samlet underskrifter ind til at fortsætte det midlertidige forbud. Det anslås, at adressen formåede at indeholde ca. 700.000 underskrifter, hvilket var en meget stor stigning i sammenligning med adressen fra 1894, hvor afholdsbevægelsen formåede at indsamle omkring 150.000 stemmer¹⁰⁹. Weis ser da også denne stigning som værende yderst mærkværdig i forhold den generelle stigning af medlemmer, som har været hos de enkelte

¹⁰⁵ Nordjyllands Social-demokrat, 20.november 1917, s. 2

¹⁰⁶ Nordjyllands Social-demokrat, 20.november 1917, s. 2

¹⁰⁷ Eriksen, Denstoredanske.dk

¹⁰⁸ Nordjyllands Social-demokrat, 20.november 1917, s. 2

¹⁰⁹ Nationaltidende, 8.november 1917, s. 2

afholdsforeninger i disse år. Det bliver berettet at medlemstallet i perioden var steget fra 159.000 til 202.000 fra 1907 til 1917, hvor Weis dog pointerer, at denne medlemsstigning skal ses i lyset af en indmeldelse af 20.000 børn under alderen 14 år, og han forsøger at nedtyse denne store fremgang, der bliver fremført hos modparten¹¹⁰.

Dette går ydermere over i, at Weis nu ligeledes ser denne underskrift indsamling som værende en ”humbugsforretning”, hvor man pludselig kunne finde flere underskifter i kommunerne, end hvad der var vælgere, og endvidere var 21.000 af underskrifterne af børn under 14 år. Denne udtalelse fra Weis ender også med at sende stemningen i vejret i Dramatikken, og beskyldningen ender med at skabe en ”voldsom larm” hos de tilhørende. Det rapporteres, efter Weis var færdig med at tale, og diskussion kom i gang, at afbrydelserne nu var af hyppigere karakter, og dirigenten måtte ofte gribe ind for at stoppe folks ivrige indspark til det debatterede emne¹¹¹. Dette giver et meget godt indblik i, hvordan forbudsnakken har været et meget følsomt emne, da der på mange punkter har været meget på spil, hvad angår beskyttelse af frihedsrettigheder, og samtidig kan afholdsbevægelsen endelig øjne chancerne for et reelt forbud, hvilket for dem derfor også har været beskyttelsesværdigt.

Det problematiske for forbudsbevægelsen var måden, hvorpå DPFV gik ind og argumenterede for, at de var en bevægelse, som egentlig ønskede at forbedre ædruelighedsarbejdet i Danmark. Foreningen opfordrede samtidig til frivilligt afhold, hvilket for mange af afholdsfolkene lød som en dobbeltmoralisk holdning, når foreningen anså dem selv som værende ”opdragende og styrkende for karakteren”, men ikke krævede afhold af sine medlemmer. Forbudsbevægelsen følte nok mere end de udefrakommende bevægelser og politiske partier, at de havde den rette løsning på drikfældigheden i Danmark, og på mange punkter havde patent på ædruelighedssagen.

11 dage inden mødet i Aalborg, var Professor Weis i forbudsdebat i Odd-Fellow Palæet i København, hvor der også var en livlig stemning vedrørende spørgsmålet om ”Frihed eller Forbud?”. Denne gang var modstanderen i debatten højesteretssagfører C.C Heilesen, som under debatten advokerede for, at den personlige frihed på mange skulle beskyttes, men kun beskyttes på grund af det åndelige aspekt, ”og ved at sætte Drikkefriheden øverst paa Programmet gør man den personlige Frihed en Bjørnetjeneste”¹¹².

I argumentation for et alkoholforbud er begrænsningen af friheden i salg og produktion af alkohol, det som skal frigive en frihed, og det som ligeledes har til formål at skabe en livsforbedrende situation for arbejderklassen. Forbudsbevægelsen anså forbuddet i sig selv som en måde at vælge friheden

¹¹⁰ Nationaltidende, 8.november 1917, s .8

¹¹¹ Nordjyllands Social-demokrat, 20.november 1917, s. 2

¹¹² Nationaltidende, 8.november 1917, s. 2

til, men der kom som naturlig konsekvens heraf et spændingsfelt, hvorved et forbud ville komme til at begrænse den uddannede og oplysende effekt, da et forbud ikke blot ville omfatte de dybt alkoholiske, men også andre grupper i samfundet, der satte en dyd i et større mådehold. Dem, der forlanger forbud i samfundet, vil i sidste ende få en kraftig modstand af mange forskellige grupper af afvigere jf. Gusfield. DPFV skal ikke anses som værende modstandere af tanken om afhold, men derimod tanken om, at statens grænser kan gå så vidt i bestemmelsen af ens personlige alkoholindtag.

I sammenligning med Mills Harm Principle, så forsøgte forbuds- og afholdsbevægelsen at overføre princippet til den enkeltes drukkenskab, og de ulykker det skabte i familien og samfund. Det var ikke af Mills opfattelse, at det personlige druk skulle indskrænkes, da det ikke havde en decideret skadende effekt på andre. I modsætning til denne holdning ville afholdsbevægelsen dog argumentere for, at den sociale armod som konsekvens af alkohol går ind under Harm Principle, og det derfor er retfærdigt at indføre en indskrænkelse af den enkeltes frihed. Bedst udtrykt ved forbudsmand og sekretær Norlev, som også kom med sin mening under mødet i København. ”Hvorfor skal man bevare en Nydelse, som kun kan have æstetisk Værdi, naar mange Mennesker kan reddes ved samme nydelses afskaffelses.”¹¹³ Skaden af alkohol anses af forbudstilhængerne som værende et alt overskyggende argument for, at værdien af egen nydelse og tilfredsstillelse ikke kan vejes op imod den sociale ulykke alkoholmisbruget medførte i disse år.

I modargumentation hertil stod DPFV fast på det stærke liberale princip om, at et forbud ikke ville komme til at have den ønskede effekt på drukkenskaben, som forbudsbevægelsen egentlig søgte. Begge parter havde indset de negative konsekvenser, som alkoholen havde haft på samfundet i den pågældende periode, men disse kunne ikke ændres med forbud. Som medstifter af DPFV, Raadmand Jesen, udtrykker det under debatten i København. “ (...) jeg ønsker (ikke), at et Forbud mod Alkohol skal komme over vort Folk, uden at dette er oplyst om den moralske Skade, som et saadant Forbud kan anrette ved siden af de gavnlige Virkninger.”¹¹⁴. At deres hovedsag blev på en modstand mod et alkoholforbud hørte sammen med, at afholdsbevægelsen på dette tidspunkt havde vundet stort indpas, og den politiske modstand imod forbudstanken på sin vis ikke blev opfattet som synlig.

Der har på mange punkter været en stærkt tro på fra forbudsbevægelsens side, at et forbud ville kunne fjerne den sociale armod. Dette gjorde, at det for dem blev sekundært at forbedre de sociale forhold, da de automatisk ville forbedres i kraft af et forbud. I modsætning heraf så DPFV en ændring af de sociale forhold som værende kernen til at løse det massive drukkenskab hos arbejderklassen.” (...) vil man gribe

¹¹³ Nationaltidende, 8.november 1917, s. 2

¹¹⁴ Nationaltidende, 8.november 1917, s. 2

Ondet om dets Rod, maa man højne de hygiejniske og sociale Forhold. Gennemfør sociale Reformer og afhjælp Fattigdommen. For det Danske folk vil vi ikke have dette forbud.”¹¹⁵.

Set i lyset af den igangværende Verdenskrig var det fra DPFVs synspunkt også den forkerte tid at lave en afgørelse af ”ædruelighedsspørgsmålet”. Ifølge Weiss var det ” (...) ganske usømmeligt at ville trumfe en Forbudsadresse igennem, medens Ædruelighedskommissionen endnu sidder (Hør!). Man vil benytte den ulykkelige Krigssituation til at faa dette Forbud gennemført – sammen med så mange andre. Men naar Krigen er endt, vil vi kræve vor Ret og Frihed tilbage. Saa vil vi ikke have opretholdt alle disse Forbud, som vi under den nuværende Situation bøjer os for.”¹¹⁶.

Forbudsdebatten fortsætter ind i 1918, og i debatterne kan det ses, at Regeringens store afgift på brændevin fra december 1917 fik en indflydelse på måden ædrueligheden blev adresseret. Fra Weis’ synspunkt må det pointeres, at det danske folk i det nuværende øjeblik kan anses som værende ædruelige, selvfølgelig med viden om, at et misbrug stadig kunne finde sted. Et forbud ville dog ikke ændre misbruget. Her beder Weis folk om at se imod Sverige, Norge, Island og Amerika, hvor et forbud på ingen måder har været vellykket, og man skulle hellere kigge imod en revision af beværterloven fra 1912, hvor en yderligere kontrol med de personer, der fik godkendelse til at drive beværtningerne i højere grad ville være ønskværdigt¹¹⁷.

Henrik Nielsen, socialdemokrat og folketingsmand, var Weis’ modpart i debatten i Roskilde, og han giver sin mening til kende om, hvordan man politisk ønsker at håndtere situationen. Fra Nielsen er der en vis skepsis imod DPFVs optimisme vedrørende et forbuds manglende virkninger, da spiritussen stadig medførte ulykke for mange i de nederste klasser i samfundet. Mådehold i forhold til alkohol var for Nielsen et spørgsmål om ens klassemæssige tilhørsforhold. ”De, der drikker med Maade, er i Reglen af en Samfundsklasse, der har Nydelser nok.”¹¹⁸. Socialdemokratiet havde ingen intentioner om at tvinge folk ind i afholdsforening, og et forbud skulle udelukkende komme i så fald, at der kunne findes et flertal i den danske befolkning. Et forbud ville altså ikke komme som en ren politisk beslutning, men den skulle derimod ske på et stort demokratisk grundlag.

Efterkrigstidens internationale forbudsperiode, som flere danske aviser beretter om, fik ikke den endegyldige politiske opbakning i Danmark, som afholdsbevægelsen ellers havde håbet på. Den politiske opbakning til yderligere foranstaltninger imod alkohol blev af mindre relevans, og selvom der fandtes forbudsopbakning hos nogle socialdemokratiske folketingsmænd, blev det aldrig en dominerende

¹¹⁵ Nordjyllands Social-demokrat, 20.november 1917, s. 2

¹¹⁶ Nationaltidende, 8.november 1917, s. 2

¹¹⁷ Roskilde Dagblad, 17. januar 1918, s. 1

¹¹⁸ Roskilde Dagblad, 17. januar 1918, s. 1

holdning. Med Thorvald Stauning som den første socialdemokratiske Statsminister i 1924 blev arbejderklassens rettigheder angående alkohol nu forsvaret fra højeste instans, og den personlige stillingstagen til alkoholindtag blev i disse tider forsvaret. Afholdenhed skulle være af egen overbevisning og ikke være udefra tvungen¹¹⁹.

Som afholdsmand Henning Sørensen påpeger bogen *Afholdsbevægelsen i Norden* blev DPFV stille og roligt sejret ihjel¹²⁰. Det kan man muligvis give Sørensen ret i, men omvendt kan det diskuteres, om forbudsbevægelsen på forhånd havde tabt deres sag for indførelse af et nationalt forbud. DPFV blev et symbol på en modstand, der var rettet imod tidens forbudsider både nationalt og internationalt. En modstand, der ikke var specifikt rettet imod alkoholens skadende virkninger, men imod gennemførelsen af afholdsværdier, der ansås som værende af en decideret frihedsberøvende karakter. Det kan samtidig udledes fra periodens alkoholdebatter, at disse indskrænkninger af friheden til at drikke alkohol var bestemt til at påvirke arbejderklassen og underklassens vaner og normer, hvilket også senere blev et stridspunkt hos fagorganisationerne.

Beværløvenes revision i 1924 blev det tætteste vi i Danmark kom på en forbudslovgivning, da landets kommuner fik lovmæssige beføjelserne til selv at bestemme udskænkningmulighederne af alkohol. I de store industrialiserede byer fik loven dog en blandet modtagelse, og fagorganisationerne stod klar til protest i 1920, da Beværløven var ved at komme til afstemning i Folketinget og Landstinget. De 102 fagforeningers udvalg kritiserede de dele af loven, som forbød arbejderne at nyde ”stærke drikke” i deres spisepause, og med de stærke drikke menes her det bayerske øl, som udvalget ikke mente skulle høre under samme kategori som vin, cognac og whisky. Det største problem for fagorganisationerne var, at denne lov direkte var målrettet arbejderklassens vaner, og de heraf var modstandere, da arbejderklassens flertal direkte var modstandere af denne tilføjelse af loven. Fagorganisationernes udvalg gjorde det dog klart i deres adresse, at de havde ”sympati for afholdsbevægelsen, saa længe de arbejdede på Oplysningens og Frivillighedens Grundlag. Men man protesterer imod de Tvangs – og Forbudsbestemmelser, som fra de yderliggående Afholdsfolk side er søgt bragt ind i Loven.”¹²¹. Det var af stor lettelse for fagorganisationerne, at dette forslag ikke blev del af revisionen, idet Landstinget stemte imod lovens gennemførelse.

En øget national ædruelighed skulle altså ikke ske gennem en begrænsning af arbejderklassens rutiner på arbejdspladsen, og det tyder på i dette eksempel på, at sympatien for afholdsbevægelsen

¹¹⁹ Eriksen, 1988: 287

¹²⁰ Sørensen, 2012: 38

¹²¹ Nationaltidende, 26.marts 1920, s. 3

har været til stede i arbejderkredse, men ved forbudstanken og dens følger blev der dog sat store spørgsmålstegn. Endvidere fandt fagorganisationernes udvalg det uretfærdigt, at et mindretal i kraft af loven kunne "terroriserer" flertallet ved de lokale afstemninger, da kun en fjerdedel af de stemmeberettigede skulle stemme for et forbud, før det blev en realitet i kommunen. Fagorganisationen forlangte derimod, at flertallet for et forbud mindst skulle være på 51% af de stemmeberettigede¹²². Da revisionen af Beværterloven blev stadfæstet d. 29. marts 1924, var det i loven blevet bestemt, at der i spørgsmålet om bevilningstilladelse skulle være 35% af de stemmeberettigede i landkommunerne til nægte en udstedelse. Fagorganisationerne fik dermed ikke trumfet alle sine krav igennem, de fik dog afværget forsøget på fratage arbejderne deres retmæssige bajerske øl i spisepausen.

Ikke desto mindre skulle der udspille sig en stadig utilfredshed angående lovens bestemmelser i købstæderne. Fra København berettes der bl.a. om protester blandt Grøntovets og Flæskehøllens handelsfolk, da loven nu forbød udskænkning af alkohol fra kl 4 til kl 8 om morgenen, hvilket var i dette tidsrum handelsfolkene plejede "at faa sig en varmende Forfriskning."¹²³ Som for fagorganisationerne var det for handelsfolkene også en pointering af måden, hvorpå de følte, at Beværterloven var blevet en "byfjendsk klasselov", som ikke tilgodeså bykulturens skikke. Den københavnske avis *Folkets Avis* gik endda så langt og kaldte loven for "Rigsdagens Største Makværk", som i deres øjne var blevet hastet igennem for at behage "Afholdsfanatikerne" uden tanke på de økonomiske konsekvenser, loven ville skabe med indskrænkningen af restaurationsernes og de offentlige danselokalers åbningstider. Vreden er tydelig at spore hos avisen, der i samme øjemed forlangte, at de implicerede mænd bag loven (her er især tænkt på den daværende indenrigsminister og venstremand Oluf Kragh) "burde fejles ud af Rigsdagen og al dansk Politik."¹²⁴

Man begynder altså for alvor med Beværterlovens indførelse at se, hvordan modstanden fra de større byer voksede mod regulativerne, og der blev ofte brugt spaltepads i de større aviser på at berette om bl.a. politiets forsøg på at få bugt med smugkroerne og de dertilhørende retssager med store bøder til følger. Efter at loven blot havde været gældende i ti måneder kom den under diskussion til finanslovsdebatten i 1925, og Statsminister Stauning måtte hertil indrømme, at dens virkninger havde været "uheldige", men han kunne dog ikke love en revision allerede denne vinter, da Ædruelighedskommissionen skulle bruge mere tid på at undersøge dens effekter på samfundet¹²⁵.

Meget tyder på, at grænserne mellem land og by var blevet trukket stærkt op, hvad angik holdningen til de kommunale alkoholforbud. Forbudstanken, indkapslet i Beværterloven, blev på mange

¹²² Nationaltidende, 26.marts 1920, s. 3

¹²³ Folkets Avis, 20. december 1924, s. 2

¹²⁴ Folkets Avis, 19. december 1924, s. 2

¹²⁵ Social-Demokraten, 4. november 1925, s.7

punkter en symbolsk lovgivning jf. Gusfield. Som Gusfield påpeger, får den symbolske lovgivning den effekt, når den bevæger sig ind på lovgivning af folks normer og valg, at den splitter samfundet i to grupper. Normerne vil derfor kollideres med hinanden, og en statusorden bliver manifesteret. Som vist i analysen formede alkoholpolitikken en gruppe, der advokerede for den personlige friheds bevarelse og for bevarelse af by-beværingernes erhvervsmæssige grundlag, og en anden gruppe, der anså afholdenhed i lovmæssig form, som vejen til en løsning på Danmarks sociale problemer skabt af alkohol. At Beværterloven muliggjorde, at forbudsbevægelsen forsat kunne agitere og muliggøre forbud, gav dem på sin vis en moralsk og symbolsk sejr til at fortsætte jagten på et totalforbud i Danmark.

Protesterne fra de større byer endte dog ikke ud i en revision af loven, og kampen på hver sin side af forbudslinjen fortsatte i kraft af forbudsbevægelsens fortsatte agitation i landkommunerne i løbet af 30'erne. Ifølge Larsen-Ledet formåede han og forbudsbevægelsen at medvirke til, at ud af landets 1306 sognekommuner blev 642 af dem kroløse og 170 endte med at være helt tørlagte i perioden fra 1925-1935. I Vestjylland og Nordjylland fandt der flest tørlægninger sted, hvorimod ingen sogne blev helt tørlagte på Sjælland. Ud fra Larsen-Ledets egne beretninger fik han i sin agitation rundt i landet ofte kamp til strengen, hvad angik lukningerne af de lokale kroer. Den største modstand ude på landet kom fra kroejerne, der kæmpede for, at deres levegrundlag ikke skulle forsvinde. Larsen-Ledet beskriver i dramatiske vendinger, hvordan det kom til voldelige sammenstød mellem en kros stamgæster og skaren af afholdstilhængere, hvor stamgæsterne lå på lur med planer om at overfalde Larsen-Ledet. Ydermere berettes der om episoder med hærværk på afholdsbevægelsens lokaler på baggrund af kroejernes vrede over frataget bevilling¹²⁶. Protesterne på landet var som i byen af betydelig karakter, og afholdssagens mere ”praktiske” karakter, som Larsen-Ledet kaldte den, blev ikke taget godt imod alle steder. De lokale alkoholkampe viser samtidig, hvordan forbudstanken kunne dele en lokalbefolkning på baggrund af de små magtkampe, hvor afholdsfolkene holdt fast i tanken om, at hvis blot alkoholen blev fjernet fra lokalmiljøet, ville de sociale forhold forbedres i samme ombæring. For Larsen-Ledet står de mange kampe for et alkoholforbud, som et vigtigt eksempel på, at afholdsbevægelsens arbejde havde båret frugt både lokalt og politisk. Det kan dog diskuteres, hvornår den reelle forbudskamp i sidste ende blev tabt, da bevægelsens forbudsagitation kun havde succes i de områder, hvor befolkningen i forvejen drak de mindste mængder alkohol.

Eriksen påpeger i sin analyse af forbuddet i Grindsted, at bevægelsen fik held med sin agitation i de mest uudviklede og tyndest befolkede egne af Danmark, hvor alkoholforbruget i forvejen

¹²⁶ Larsen-Ledet, 1939: 207

var særdeles lavt pr. indbygger. Områderne i Vestjylland var langt væk fra de store byer og købstadsbebyggelserne i Østjylland, hvilket betød, at de egentlige forbudskampe blev kæmpet i de nye byer på landet, hvor majoriteten var landboer. I disse byer blev der skabt en modsætningsforhold mellem landboerne og de tilflyttede byboer. De lokale forbud endte med at skubbe alkoholkonsumeringen andre steder hen, især blev drikkeriet nu en del af hjemmet. Samtidig pointerer Eriksen, at afholdsbevægelsens agitation allerede havde haft en indvirkning omkring århundredeskiftet på drikkevanerne, og afgiften i 1917 satte ligeledes en bremse på forbrugets højder. I forlængelse heraf kommer Eriksen med den påstand, at forbudsbevægelsen blev en kulturel manifestation fremfor en antialkoholisk bevægelse, og de store tørlægningsplaner fra forbudsbevægelsen blev i højere grad et udtryk for, at overbevisningsvej var blevet blokeret af bykulturens frembrud, hvilket derfor gjorde det nødvendigt at forsøge sig med forbudslignende tiltag ¹²⁷.

Delkonklusion

Ædruelighedsspørgsmålet var et samfundsemne, som skulle ende med at afføde forskellige holdninger, hvad angik de foranstaltninger, der i samfundet skulle etableres for, at Danmark kunne blive et mere ædrueligt land. Det blev både en kamp politisk mellem Folketinget og Landstinget, men samtidig bredte de ideologiske diskussioner sig til andre dele samfundet. Et alkoholforbud skulle ikke indføres for enhver pris, og afholdssagens drejning imod et forbud blev udslagsgivende for, at en kamp for den personlige frihed nu blev synlig. Ydermere blev der skabt en skillelinje mellem landboernes og byboernes syn på de alkoholpolitiske stramninger i kraft af Beværterlovens revision i 1924. Politisk fik tanken om et totalforbud ikke den nødvendige opbakning, og flertallet i Ædruelighedskommissionen fra 1914 kom ligeledes til den konklusion, på baggrund af den positive udvikling Danmark havde været igennem siden afgiften i 1917, at et forbud blev en unødvendig foranstaltning. Vejen til forbedring af den sociale armod hos de nederste klasser i samfundet skulle ske gennem sociale reformer, som i sidste ende ville have gavnlige effekter på drikfældigheden som samfundsproblem. Afholdsbevægelsens arbejde for ædruelighed var i perioden særdeles værdsat, og på et større politisk plan var der enighed om samfundsproblemets karakter. Uenigheden skal nærmere ses i diskussion omkring, hvilke lovmæssige tiltag, der burde gøres før Danmark kunne erklæres for et ædrueligt land.

¹²⁷ Eriksen, 1989: 162-163

8. Teoretisk diskussion af problemstillingen

Den generelle betragtning, som kan udledes fra analysen af den klassebaserede repræsentation hos Morgenrøden og de tidligere forskningsresultater, er, at afholdsbevægelsens medlemmer i byerne hovedsagligt kom fra arbejderklassen spredt ud på en bred vifte af erhverv. Afholdsløjerne blev et fællesskab, hvori de klassebetingede dårligheder blev taget hånd om, og fællesskabet skabte ligeledes forståelse og foranstaltninger, der kunne hjælpe medlemmerne i de mest udsatte positioner. Repræsentationen af medlemmer kommer til at stå som et bevis på, hvordan kampen for ædruelighed ligeledes blev en kamp om ædrueligheden, da den blev koblet sammen med de kulturelle modsætninger i datidens Danmark. Ædruelighed skulle blive en *modkultur* til det borgerlige mådehold. Som vist i analysen skulle der ikke herske tvivl om, hvem der var de "rigtige" ædruelighedsforkæmpere i Danmark. Afholdssagen og dens aktualitet skulle i højere grad tilskrives den demokratiske opblomstring og de bevægelser, der kæmpede herfor.

Det kan altså diskuteres, om ædruelighedsspørgsmålets vej til de politiske kredse og ydermere den herskende sympati fra de demokratiske og socialistiske bevægelser blev et udtryk for Webers *Zweckrationalität*. I kraft af samfundets skifte til den kapitalistiske produktionsform bliver det ideelt at forsøge at sætte lighedstegn mellem dette skifte og afholdsbevægelsens fremgang. At støtte afholdenhed blev et *rationelt* valg set i forhold til arbejderklassens ønske om indflydelse på de politiske beslutninger i landet. Som tidligere nævnt kan det være svært at påpege en direkte form for småborgerlig disciplinering eller et direkte ønske om selvdisciplinering. Der skal måske i højere grad tillægges en større betydning i det rationelle disciplineringsaspekt, der i perioden blev et symbol på det underlæggende ønske om øget kulturel indflydelse og øget demokratisering jf. Hofstadter og Gusfield. At anskue afholdsbevægelsen fra denne vinkel kan dermed give en bredere forklaring på, hvorfor bevægelsen kunne finde stor solidarisk opbakning hos arbejderbevægelsen, og politisk hos den danske Rigsdags venstrefløj. Hjælp til selvhjælp kan siges at have været mantraet hos begge bevægelser. Hjælpen skulle gavne økonomisk og skulle socialt have til formål at skabe bedre livsvilkår for de ubemidlede klasser i samfundet, hvilket endvidere kunne give arbejderklassen mere magt i de politiske beslutningsprocesser.

Med udgangspunkt i Bourdieus begrebsunivers kan man tolke afholdssagen som et middel brugt af dele af arbejderklassen til at opnå større magt og indflydelse ved at stræbe efter det borgerlige mådehold. Ønsket om afholdenhed kan tolkes som værende et opgør med arbejderens egne præferencer og principper, og de praksisser den klassebetingede positionering synliggør. Disciplineringen i form af ædruelighed kan siges at have fungeret som det første skridt til en ændring af den chanceulighed, der var mellem klasserne i Danmark. Arbejderklassens økonomiske eller kulturelle kapital kan anses som værende af en lav og statisk karakter i perioden, da samfundets strukturelle opbygning ikke gav de sociale midler

til at kunne søge mod en mere magtfuld position i det sociale rum. Demokratiseringens processen kan fra flere aspekter tolkes som et opgør med arbejderklassens statistiske position i det sociale rum. Ædrueligheden kan ydermere tolkes ud fra Bourdieus teori som værende et forsøg på tilstræbe sig mere social kapital, der kunne skabe en anerkendelse i det politiske felt. Symbolikken i ædrueligheden bliver det centrale i forståelsen af måden, hvorpå den politiske venstrefløj forsøgte at tage afholdssagen med ind under kampen for flere rettigheder til arbejderen. Med udgangspunkt i Gusfields teori, blev afholdssagen i Danmark også et symbol på en større kamp for sociale rettigheder. Afholdenheden blev modkultur til de borgerlige dyder, men blev ligeledes et forsøg på en assimilering af det borgerlige mådehold og normer, da dette kunne skabe en yderligere respekt for arbejderklassen og muliggøre en ”trappestige” til en højere positionering det sociale rum.

Der skal selvfølgelig ses en forskellighed mellem afholdsbevægelsen og arbejderbevægelsen i måden, hvorpå politik var en defineret del af bevægelserne. Som vist i analysen har der i den konservative del af afholdsbevægelsen været en afstandtagen fra, at bevægelsen skulle begå sig i politik, men der kan på sin vis argumenteres for, at det har været en uundgåelig position for bevægelsen at stræbe imod. Det kan påpeges, at der på et politisk niveau var forståelse og sympati for afholdssagen. Forståelsen betød dog ikke, at afholdssagen blev en hovedsag for Socialdemokratiet, men interessen for sagen blev en anerkendelse af et af de problemer, samfundet stod overfor i perioden. Drikkeriet skulle fra Socialdemokratiets synspunkt formindskes ved et samlet løft af samfundet med indførelsen af sociale reformer. Der kan argumenteres for, at hele ædruelighedsspørgsmålet havde sine grænser i udfoldelse og implementering i lovgivningen. Selvom ædruelighed blev symbol på et ønske om en forbedring af arbejderklassens sociale status, så skabte den partvise transformation over i en politisk forbudsbevægelse en delt gruppe blandt afholdsfolk.

Forbudstanken fik som vist i analysen delt Danmark i henholdsvis land og by på baggrund af Beværterlovens lokale forbudsmuligheder, og lovens begrænsninger på byernes muligheder for at opretholde nattelivets givende indtægter og arbejderne ret til at nyde ”stærke drikke” på arbejdet i de tidlige morgentimer. Det kan i den forbindelse påpeges, at det var forbudstanken og indskrænkningen af den personlige frihed, der mødte modstand i dele af samfundet, og ikke afholdssagens forbedring af de svageste og drikfældiges levevilkår. Weis’ agitation i forsvar for den personlige frihed læner sig op af Mills pointering af forbudslovgivningernes skadende karakter for menneskets kognitive friheder, og opfattelsen af at leve i et frit samfund. Alkohol og dens sociale betydning for bl.a. arbejderklassen skabte på flere punkter grundlaget til et forsvar imod forbudsbevægelsens forsøg på at gøre afhold til lovgivning. Som med Mills Harm Principle forudsætter en konkret lovgivning angående alkoholrestriktioner en begrundelse for, hvorfor denne frihed kan være skadende for andre end blot det pågældende individ, der nyder

alkoholen. For forbudsbevægelsen blev de skadende effekter ved alkoholforbruget universelle, og dens eksistensgrundlag kunne ikke forsvares på baggrund af den enkeltes ret til at nyde alkohol.

Det er i denne forbindelse, at forsøget på indførelse af en forbudslovgivning blev en problematisk størrelse i Danmark. I Weis' modargumentation kan det konstateres, at der i "modstandskredse" i Danmark var blevet skabt en opmærksomhed omkring de effekter, forbudslovgivningen havde haft i de andre nordiske lande og i Amerika. Lovenes mindre heldige samfundsmæssige effekter kom derfor til at være et centralt modargument i de pågældende debatter. For DPFV var der rimeligt belæg for, at sådanne tilstande så sig frabedt, hvilket ligeledes gjorde sig gældende hos flertallet i den senere Ædruelighedskommission. På det sociologiske plan kan de amerikanske tilstande set i forhold til Gusfields begreb om statusorden også påpeges i en dansk målestok. Med Beværterlovens revision blev der skabt rum til en kollision mellem normer for drikkeri, hvilket var begrundet i lovens indskrænkning af især byboernes og arbejdernes vaner. Man kan i den forbindelse stille sig undrende over for, at de kommunale forbud blev skabt og agiteret for af de personer, der i forvejen kan siges at have været de mest ædruelige i landet. Eriksens analyse af alkoholforbuddet i Grindsted bliver et mikrokosmos af de tilstande, der var gældende i Amerika. Forbudstanken blev taget vellidt imod af de landboer, der i forvejen var ædruelige og i den forbindelse ønskede at påføre normen til den tilflyttede befolkning. Ønsket om forbud vil ifølge Gusfield ikke være for at yde "omsorg" for de drikkende tilflyttere, men nærmere være et bidrag til at beholde den lokale magt. Endvidere skal der ses en distinktion mellem afholdsbevægelsens arbejde i byerne for at give drikfældige arbejdere et sted for folkelig opdragelse, og så den senere forbudsbevægelse, der fandt det altafgørende at søge imod en lovgivning, der skulle sætte en stopper for alt personlig drikkeri. Der kan registreres en større tendens til fra politisk side at have en forståelse for det "rene" afholdsarbejde, hvorimod forbudsbevægelsen i en større grad mødte modstand, ikke blot fra store dele af det politiske spektrum, men ligeledes i de større byer og fra inkarnerede beskyttere af den personlige frihed.

Statusordenen, som blev forsøgt indført i Danmark fra forbudsbevægelsens side, fandt kun vej til de små lokal samfund på landet. De ideologiske "afvigere" var i Danmark i flertal, og det vil ifølge Gusfield umuliggøre, at et forbud bliver et længerevarende og succesrigt middel i kampen for ædruelighed. Larsen-Ledet og forbudsbevægelsens forsøg på at gøre Danmark ædrueligt gennem lokale forbud, kan tolkes som det sidste forsøg på at skaffe sig indflydelse og aktualitet, og på mange punkter havde "afvigerne" allerede vundet i byerne, og i "forbudsbyerne" havde smugkroerne skabt et tilstrækkeligt alternativ for den dirkkende del. Som undersøgt i et af mine tidligere projekt stod afholdsbevægelsen stærkt i de fleste bygder og politisk i Lagtinget på Færøerne, hvilket gjorde, at man kunne opretholde i lovmæssigsammenhæng et forbud fra 1907 til 1992. Den politiske solidaritet for afholdssagen vidste sig

altafgørende for, at et forbud kunne bestå i så lang tid, da afholdsbevægelsen på Færøerne i kraft af forbuddet mistede sin generelle opbakning og aktualitet hos befolkningen¹²⁸. Afholdsbevægelsen i Danmark mistede også sin aktualitet efter beskatningen af brændevin i 1917. En fortsat politisk opbakning skal derfor påpeges som en nødvendighed, hvis afholdssagen i Danmark skulle have haft lov at bibeholde sin aktualitet. Men med den mistende socialdemokratiske opbakning siden Staunings regeringstid, blev Beværterlovens revision den sidste lovmæssige ændring til fordel af afholds – og forbudstilhængerne. Men der kan ligeledes ses en vigtighed i, at den spirende tro på socialismen som frelser for den sociale armod spillede en rolle for, at man politisk fra Socialdemokratiets side forsøgte at nedtone afholdsbevægelsens politiske rolle og blot fremhæve dens bløde værdier i kampen for ædruelighed.

¹²⁸ Pedersen, Jørgensen, Bonde & Kornum, 2019

9. Konklusion

I dette projekt er det forsøgt bevist, hvordan afholdsbevægelsen blev en bevægelse, der skulle afhjælpe drikfældigheden blandt arbejderklassen, hvis problemer havde brug for talerør, der kunne skabe en øget opmærksomhed på de sociale problemer mange af medlemmerne oplevede i de industrialiserede byer. Med udgangspunkt i casestudiet af Logen Morgenrøden i Aalborg kan der påpeges en stor tilstedeværelse af personer fra arbejderklassen, hvor til det kan pointeres ud fra medlemsrepræsentation, at der ikke har været en synlig tilstedeværelse af småborgerlig dominans. Morgenrøden kan nærmere karakteriseres som et arbejderfællesskab, hvor medlemmer søgte hjælp til en ændring af livstil og ydermere fik tildelt et sikkerhedsnet i form af økonomisk støtte og forsikring ved sygdom. Afholdenhed blev en måde, hvorpå drikfældige arbejdere kunne stræbe efter en assimilering af de kulturelle borgerlige normer, der kunne skabe en yderligere respekt for klassen som helhed og en ”trappetige” til en højere positionering i det sociale rum. Endvidere gav demokratiseringsprocessen i Danmark gode muligheder for, at den samlede afholdsbevægelse kunne udbrede deres idealer på et større politisk niveau og blive en indflydelsesrig bevægelse i kulturkampen mod det borgerligt domineret Danmark. Den klassemæssige medlemsrepræsentation i afholdsbevægelsen og medlemssammenfaldet med arbejderbevægelsen gav ligeledes anledning til, at afholdssagen blev et bindeled mellem de to bevægelser, og kampen for ædruelighed gav på flere punkter genklang i det socialdemokratiske partis ønske om en forbedring af arbejderklassens vilkår.

Som vist i analysen blev de røde faner synlige i afholdsparaderne i landet, dog skulle der findes en klar arbejdsdeling mellem de bevægelser. Afholdsbevægelsen var som grundvilkår en upolitisk bevægelse, hvor det i højere grad var Socialdemokratiet, som ønskede at tage de politiske kampe og kæmpe for at få alkoholpolitiske stramninger stemt igennem i Rigsdagen. Ved århundredeskiftet og frem ses det, at ædruelighedsspørgsmålet vandt yderligere indpas i politiske kredse. Stridspunktet blev ikke selve spørgsmålet om en forbedring af drikfældigheden, men nærmere måden, hvorpå dette skulle opnås. Hos Socialdemokratiet var der en tro på, at ved oprettelsen af en socialistisk stat kunne man komme drikfældigheden til livs, og for mange fremtrædende socialdemokrater vandt ædruelighedsspørgsmålet ikke nok indpas til, at partiet aktivt søgte en hårdere linje mod bekæmpelsen af drikfældigheden.

I Rigsdagen skulle der ligeledes udspille sig kamp mellem Folketinget og Landstinget i forhandlingerne om Beværterlovens udformning. Landstinget kunne ikke acceptere ædruelighedskommissionens første udkast til loven, da flertallet i tinget anså den som et forsøg på at indføre unødige lovmæssige foranstaltninger, der ikke var økonomisk eller administrative rationelle. Fra visse modstandere i Landstinget var der ingen grund til, at ædrueligheden ikke forsat skulle bæres frem af frivillighedens vej, hvorved afholdsbevægelsens havde haft succes. I Folketinget var der en større åbenhed åndgående lovforslagets

originale form, og det kan i den forbindelse vurderes, at afholdsbevægelsens ideer her oplevede mest opbakning.

Politisk blev 1. Verdenskrigs udbrud tiden, hvor der blev taget de mest drastiske alkoholpolitiske tiltag, hvilket fik en klar indvirkning på brændevinsforbruget i Danmark, hvor det ligeledes blev tiden, der gav de mest radikale afholdsmænd håbet om et permanent forbud. Ikke mindst gav Beværterloven mulighed for, at et forbud kunne realiseres i de mindste landkommuner. Forbudsbevægelsens agitation for et permanent forbud udløste i den forbindelse en modbevægelse i form af Det Personlige Friheds Værn. Konflikten skal ikke anses som en strid omhandlende, hvorvidt alkohol var en skadende drik for visse befolkningsgrupper, men derimod en konflikt begrundet i filosofisk bekymring om generelle frihedsrettigheder. Den liberale holdning angående alkoholbevilling i bykulturen blev for alvor antastet i kraft af revisionen af Beværterloven, og skellet mellem alkoholkulturen i land og by blev for alvor synlig. Alkoholpolitisk forblev Danmark på et forholdsvist liberalt grundlag i sammenligning med nabolandene, og på det politiske plan fik socialreformer i højere grad genhør og aktualitet. Der kan argumenteres for, at ædruelighedsspørgsmålet i tiden efter krigen havde haft sin positive indvirkning ved hjælp af afgifter og oplysning, og forbudstanken derved allerede havde udspillet sin egen aktualitet.

Generelt kan det udledes af projektet, at kampen for ædruelighed kan ses som del af tidsånden for perioden fra 1880 og frem. Drikkeriets mere fremtrædende og synlige karakter og dertilhørende konsekvenser for de mindst bemedlede borgere gav anledning til, at problemet fik større samfundsmæssig aktualitet, og politikerne anerkendte dele af de problematiske aspekter, afholdsbevægelsen forsøgte at agitere for. Det var nærmere uoverensstemmelserne i måden, hvorpå man skulle opnå større ædruelighed, der var udslagsgivende for, at kampen for ædrueligheden skal tolkes som en kamp indeholdende sidestilende ideologiske og politiske kampe. Det var disse kampe, der i sidste ende satte standarden for den danske vej til ædruelighed.

Anslag: 187.145

10. Litteraturliste

- Bender, H. 1998. Fattigdom og industrielt gennembrud. *Arbejderbevægelsen i Aalborg 1870-1970*. (s.21). Aalborg: AOF.
- Boire, R. G. 2002. *John Stuart Mill and the Liberty of Inebriation*. s. 253-258. The Independent Review: Californien. Retrieved from https://www.independent.org/pdf/tir/tir_07_2_boire.pdf
- Bourdieu, P. 1997. *Af praktiske grunde*. (1. udg) Hans Reitzels Forlag.
- Bundsgaard, I & Eriksen, S. 1987. *Hvem disciplinerede hvem? Afholdsbevægelsen i industrialismens byer, Alkoholpolitik*, nr. 3, s. 180-184
- Carl Christensen: Fr. Weis i *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. Udg., Gyldendal 1979-84. Retrieved from http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Naturvidenskab_og_teknik/Plantefysiologi/Fr._Weis
- Eriksen, S. 1991. 'Det andet stavnsbånd: Et lokalstudie i Thisted afholdsforenings ideologi og arbejde for at forandre mennesker og samfund', *Historie*, nr. 4, s. 529-588.
- Eriksen, S. 1989. *Smugkroer som protestform. Et bidrag til studiet af de danske lokalforbunds betydning for alkoholforbruget i Danmark*, Alkoholpolitik. Tidsskrift for Nordisk Alkoholforskning, nr. 3, s. 156-163.
- Eriksen, S. 1988, *Vækkelse og afholdsbevægelse: Et bidrag til studiet af den svenske og den danske folkekultur*, Scandia: Tidsskrift for historisk forskning, nr. 2, s. 251-295.
- Flyvbjerg, B. 2015. Fem misforståelser ved casestudiet. S. Brinkmann & L. Tanggaard (Red.), *Kvalitative Metoder: en grundbog*. (s. 497). 2. Udg. 2.opl. København: Hans Reitzels
- Gusfield, J. 1963. *Symbolic Crusade: status politics and the american temperance movement*. The Board of Trustees of the University of Illinois: Chicago, Illinois.
- Gær – og Spiritusindustriens Historie i Danmark. 1931. Aktieselskabet De Danske Spritfabrikker, København.
- Heilesen, C.C. 1939. Indledning. F. Markersen (red.). *Afholdsbevægelsen i Danmark*. (s.11) Bind I. København: H.I Nielsen
- Hellner, W. F. 1939. F. Markersen (red.). *Afholdsbevægelsen i Danmark*. (s.369) Bind I. København: H.I Nielsen
- Hundal, A. 2012. Minnesotamodellen – opståen og udvikling. H. Sørensen (Red.). *Afholdsbevægelsen i Norden: mangfoldighed, historie, inspiration*. (s. 251) Aarhus. Hovedland.
- Jepsen, H. L. 1981. *Kold, Sød, Stærk og Brændende – Brændevin i Norden*. Gyldendal.
- Knudsen, K. & Strange Petersen, E. 1998. Arbejderbevægelsen før 1884. *Arbejderbevægelsen i Aalborg 1870-1970*. (s.70). Aalborg: AOF.

- Larsen-Ledet, L. 1939. Kommuneafstemningerne i Danmark. F. Markersen (red.). *Afholdsbevægelsen i Danmark*. (s.202) Bind I. København: H.I Nielsen
- Larsen-Ledet, L. 1939. Regeringer, Rigsdage og Kommissioner. F. Markersen (red.). *Afholdsbevægelsen i Danmark*. (s.265). Bind I. København: H.I Nielsen
- Markersen, F. 1939. *Afholdsbevægelsen i Danmark*. Bind III. København: H.I Nielsen
- Maton, K. 2012. Habitus. M. Grenfell (Red.) *Pierre Bourdieu - Key Concepts*. (2.udg). Acumen.
- Mennell, S. J. 1969. "Prohibition: A Sociological View". *Journal of American Studies*, vol. 3, no. 2 (december, 1969): 159-175.
- Pedersen, A. H., Jørgensen, J. M., Bonde, J., Kornum, K. 2019. *Afholdsbevægelsen på Færøerne – En sociologisk og politisk analyse af forbundslovens indførelse på Færøerne i 1907*. AAU Modul 21: Flerfagligt Projekt.
- Poulsen, P. E. P. 1985. *Afholdsbevægelsen som disciplineringsagent - En skitse til belysning af afholdsbevægelsens ideologi på lokalt plan i Silkeborg og i bevægelsens propaganda. Fortid og Nutid, 1*.
- Sidsel Eriksen, Hardt: Alkohol (alkoholforbruget i Danmark) i Den Store Danske, Gyldendal. Retrieved from [http://denstoredanske.dk/It,_teknik_og_naturvidenskab/Kemi/Organisk_kemi_og_stoftyper/alkohol/alkohol_\(Alkoholforbruget_i_Danmark\)](http://denstoredanske.dk/It,_teknik_og_naturvidenskab/Kemi/Organisk_kemi_og_stoftyper/alkohol/alkohol_(Alkoholforbruget_i_Danmark))
- Strange Petersen, E. 1998. Det Socialdemokratiske arbejderbevægelses gennembrud. *Arbejderbevægelsen i Aalborg 1870-1970*. (s.87). Aalborg: AOF.
- Strange Petersen, E. 2002. Vækst og Demokratisering. S. Busck (red.). *Danmarks historie - i grundtræk*. (s.245) Aarhus: Aarhus Universitetsforlag
- Sørensen, H. 2012. Danmarks Afholdsforenings udvikling og omgivelser. H. Sørensen (Red.). *Afholdsbevægelsen i Norden: mangfoldighed, historie, inspiration*. (s. 23) Aarhus. Hovedland.
- Thomsen, J.P.F. 2009. Klasseanalyse. L.B Kaspersen & J. Loftager (Red.). *Klassisk og Moderne Politisk Teori* (s. 1018), Hans Reitzels Forlag
- Tvede-Jensen, L. 1998. Presse, oplysning og kultur. *Arbejderbevægelsen i Aalborg 1870-1970*. (s.190). Aalborg: AOF.

Kilder:

Aalborg Stadsarkiv:

Aalborg Vejviser 1887-1888

Aalborg Vejviser, 1889-1891

Forhandlingsprotokol 1887-1889 - Logen "Morgenrøden" Aalborg, Arkivfond A775

Medlemsprotokol 1882-1895 – Logen "Morgenrøden" Aalborg, Arkivfond A775.

Folketingets oplysning:

Rigsdagstidende 1911-1912. "Landstingets forhandlinger - 1,2,3 behandling af F.t.L om Beværtning og Gæstgiveri mm."

Rigsdagstidende 1911-1912. "Folketingets forhandlinger - 1,2,3 behandling af F.t.L om Beværtning og Gæstgiveri mm."

Det Kongelige Biblioteks Mediesamling:

Aalborg Amtstidende, 27/12- 1889, s. 1

Aalborg Amtstidende, 25/11-1890, s.3

Aalborg Amtstidende, 3/3- 1891, s.2

Demokraten (Århus), 8/9-1902, s. 2

Folkets Avis, 20/12 -1924, s. 2

Folkets Avis, 19/12-1924, s. 2

Jyllandsposten, 22/12-1889, s. 1

Nationaltidende, 8/11-1917, s. 2

Nationaltidende, 26/3- 1920, s. 3

Nordjyllands Arbejderblad, 16/11- 1903, s. 2

Nordjyllands Social-Demokrat, 16/3- 1910, s.1

Nordjyllands Social-Demokrat, 11/9-1909, s. 2

Nordjyllands Social-demokrat, 20/11-1917, s. 2

Roskilde Dagblad, 17/1-1918, s. 1

Social-Demokraten, 4/11-1925, s.7